

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Latvia University of Agriculture

INESE AUGŠKALNE

**PROFESIONĀLO SKOLU AUDZĒKŅU PASAULES UZSKATA
IZPĒTE**

WELTANSHAUUNG IN VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS

**Promocijas darba KOPSAVILKUMS
Dr. paed. zinātniskā grāda iegūšanai**

**SYNOPSIS of the Doctoral thesis
for the scientific degree Dr paed.**

Jelgava 2012

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Tehniskā fakultāte
Izglītības un mājsaimniecības institūts

Mg. paed., Mg. hist. Inese Augškalne

PROFESIONĀLO SKOLU AUDZĒKŅU PASAULES UZSKATA IZPĒTE

WELTANSHAUUNG IN VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS

Promocijas darba

KOPSAVILKUMS

Pedagoģijas doktora (Dr. paed.) zinātniskā grāda iegūšanai
Skolas pedagoģijas apakšnozarē

SYNOPSIS

of the doctoral thesis, subfield of School pedagogy,
for the scientific degree of Dr. paed.

Autore/author _____

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Lauksaimniecības universitātes Tehniskās fakultātes Izglītības un mājsaimniecības institūtā laika posmā no 2004. līdz 2012. gadam.

Darba zinātniskā vadītāja

Dr. paed., RPIVA asociētā profesore **Beatrise Garjāne**

Darba recenzenti

Dr. paed., DU profesore Ilga Salīte

Dr. paed., RPIVA profesore Zenta Anspoka

Dr. paed., RPIVA profesore Elita Volāne

Promocijas darbs izstrādāts ESF finansētā projekta *Atbalsts L LLU doktora studiju īstenošanai ietvaros.* Vienošanās Nr. 2009/0180/IDP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/017

LLU pedagoģijas zinātņu nozares

Promocijas padomes priekšsēdētāja:

Dr. paed., LLU profesore **Baiba Briede** _____

Promocijas darba aizstāvēšana notiks:

Latvijas Lauksaimniecības universitātes Tehniskās fakultātes Izglītības un mājsaimniecības institūtā, Pedagoģijas zinātņu nozares promocijas padomes atklātajā sēdē 2012. gada 3.decembrī, plkst.11.45 Jelgavā, J. Čakstes bulvārī 5,502. auditorijā

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties:

LLU Fundamentālajā bibliotēkā, Jelgavā, Lielā iela 2

© Inese Augškalne, 2012

© Latvijas Lauksaimniecības universitāte, 2012

Tirāža 70 eks.

E-ISBN 978-9984-861-24-1

Promocijas darba vispārējs raksturojums

Promocijas darbs sastāv no ievada, trim daļām, secinājumiem un pielikumiem. Darba apjoms – 140 lappuses, (ar pielikumiem 161 lappuse), 152 bibliogrāfijas nosaukumi un interneta resursi latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. Autore ir beigusi Latvijas Lauksaimniecības universitātes Izglītības un mājsaimniecības institūta pedagoģijas doktora studiju programmu. Kopējais pedagoģiskā darba stāžs ir 31 gads, t.sk. 23 gadi profesionālajā izglītībā.

Darba aktualitātes pamatojums

Mēs dzīvojam pasaulē, kas ir paudusi bažas par savu ilgtspējību. Šīs bažas bija pamats, lai pieņemtu ANO lēmumu pasludināt 2005.-2014.g. par desmitgadi „Izglītība ilgtspējīgai attīstībai”. Nepieciešamība pēc ilgtspējības – attīstības, kura nodrošina pašreizējo paaudžu vajadzības, neradot draudus nākamajām paaudzēm, – norāda uz paradigmu maiņu mūsdienu sabiedrībā.

Paradigma kā paraugs vai modelis ir nozīmīga sabiedrības attīstības jautājumu skatījumā. Iepriekšējā paradigma bija vērsta uz iespējami pilnīgāku pasaules doto iespēju un resursu izmantošanu. Jaunā paradigma sabiedrības attīstībā atzīst ilgtspējības nepieciešamību un vērtību un apstiprina to saistību, ko cilvēki vienmēr ir jutuši, bet nav varējuši pietiekami racionāli izskaidrot: cilvēku ciešo vienotību vienam ar otru un dabu. Paradigmu maiņa pamato sabiedrības pievēršanos ilgtspējības jautājumiem un izglītības nozīmi ilgtspējības uzdevumu risināšanā.

Atbilstoši paradigmu maiņai sabiedrībā arī izmaiņas zinātnes paradigmās saistās ar pārorientēšanos no pasaules izpēti, lai to veiksmīgi izmantotu, uz pasaules izpēti, kas nodrošinātu tās ilgtspējīgu attīstību un saglabāšanos nākamajām paaudzēm. Šādas izmaiņas zinātnes paradigmā mudina to vairāk pievērsties cilvēkam, viņa iekšējās pasaules izpētei, vērsot uzmanību garīgās attīstības, vērtību pārdzīvojuma, patības veidošanās virzienā.

Izglītības paradigma nosaka veidu, kā sabiedrība redz izglītības realitāti: audzēkņu pienākumus, atbildību mācībās, skolotāju tiesības un pienākumus, mācību programmu saturu un izglītības organizāciju. Tā konkretizē mērķus, uz kuriem tiecas izglītība, un vērtības, kas to vada. Izglītības paradigma tādējādi apkopo relatīvi stabilu ideju, priekšlikumu, teoriju kopumu un kļūst par prakses virzības noteicēju.

Pašreizējā izglītības paradigma pieņem, ka ekonomiskā izaugsme ir pozitīva un progresu attīstībā garantē atsevišķa cilvēka spēja patērēt arvien vairāk jaunu produktu. Šajā industriālā patēriņa paradigmā vienlīdzība nozīmē vienlīdzīgas iespējas iegūt izglītību, lai piedalītos globālajā ekonomikā ar darbu un patērēšanu. Izglītības iekļaušanos šajā paradigmā raksturo arī tirgus attiecību klātbūtne izglītībā ar tām raksturīgo terminoloģiju (izglītība kā prece, skolēns kā klients, konkurence mācību procesā un cīņa par klientu, reklāma utt.). Tai tiek pretnostatīta jauna paradigma – humānā paradigma. Tā izceļ

cilvēka vietu biosfērā un sociālo atbildību, ieskaitot atbildību nākamo paaudžu priekšā. Humānā paradigma izglītībā vērtību aspektā veicina saprātīga patēriņa un solidaritātes izplatīšanos.

Izglītība ietekmē katru cilvēku. Līdz ar to izglītības paradigma iespaido individuālo paradigmu, kurai atbilstoši katrs atsevišķs cilvēks veido savas attiecības ar pasauli. Šāda paradigma ir pasaules uzskats, kas, balstoties uz pasaules uztveri un izpratni, veidojas cilvēka prātā, sakārtojot haotiskos iespaidus noteiktā struktūrā. Paradigma kā pasaules uzskats un individuāla konstrukcija veidojas no kopīgas praksē īstenotu ideju sistēmas. Vienlaikus tā ir arī sociāli ietekmēta konstrukcija, cieši saistīta ar vēsturisko realitāti. Cilvēka pasaules uzskats kā paradigma ļoti spēcīgi ietekmē sabiedrības dzīvi, jo nosaka veidu, kā cilvēks domā, kā tiek risinātas problēmas, kādi mērķi tiek izvirzīti un kādas ir vērtības. Sociāli dominējošās paradigmas ir reti formulētas atklāti, bet tās vienlīdz ietekmē veidu, kā lielākā daļa no cilvēkiem definē realitāti. Tātad dialektiskā saistība darbojas arī virzienā no individuāla cilvēka pasaules uzskata (individuālās paradigmas) uz sabiedrībā valdošo paradigmu, ietekmējot zinātnes un izglītības paradigmas.

Skatot individuālo paradigmu – pasaules uzskatu – kā izglītības procesa sastāvdaļu un mērķi, kas varētu veicināt izglītību sabiedrības ilgtspējībai, pasaules uzskata veidošanās sekmēšana izvēršas par izglītības aktuālu uzdevumu un rezultātu, vienlaikus saglabājot filozofisko dzīves jēgas individuālo nozīmību. Filozofijas atziņas pasaules uzskata nozīmes raksturojumam, tā sastāvdaļu un veidošanās gaitas skaidrojumam ir līdzeklis pasaules uzskata kā pedagoģiska fenomena pētīšanai.

Skatot pasaules uzskatu kā izglītības rezultātu, tā mērķis ir būt cilvēka turpmākās darbības stimulam un pamatojumam, tādējādi sekmējot arī sabiedrības pilnveidošanos. Profesionālās izglītības pieaugošā aktualitāte liek pievērst uzmanību pasaules uzskata veidošanās procesam šī izglītības virziena ietvaros, jo daudzi jaunieši formālās izglītības gaitas pabeidz tieši pēc vidējās profesionālās izglītības iegūšanas, iespējams, bez pietiekamām un apzinātām prasmēm sevis un sava pasaules uzskata tālākā patstāvīgā pilnveidošanā.

Pēdējos gados Latvijā sastopamas dažāda veida profesionālās izglītības iestādes, kas atšķiras gan pēc nosaukuma, gan pakļautības, gan arī mērķiem: ir arodvidusskolas, koledžas, kompetences centri, kas atrodas gan tiešā valsts, gan novadu pakļautībā. Pēc būtības visas ir skolas – jo tās uzdevums ir nodrošināt iespēju iegūt izglītību un novērtēt tās rezultātus, tāpēc disertācijā lietots apkopojošs nosaukums „profesionālās skolas”. Gan likumdošanā, gan skolu ikdienā lietotie dažādie nosaukumi personām, kas mācās šajās skolās (izglītojamais, skolēns, students, audzēknis), ir apvienoti terminā – audzēkņi (neatkarīgi no personas vecuma vai dzimuma).

Pieņemot, ka pasaules uzskats ir individuāla paradigma, kas ir analogs izglītības rezultātam, un, balstoties uz novērojumiem, kas liecina, ka izmaiņas izglītības programmās profesionālajā izglītībā ne vienmēr ir pietiekami

pedagoģiski pamatotas, ir izvirzīta pētījuma problēma: profesionālās izglītības mācību procesā jauniešu iegūto zināšanu, prasmju un attieksmju veidošanās par vienotu uzskatu sistēmu – pasaules uzskatu –, kas balstās personiski nozīmīgās vērtībās un nosaka individuālo attieksmi pret īstenību un sevi, un dzīvesdarbības virzienu.

Šāda prakses pieredze noteica promocijas darba tematu – „Profesionālo skolu audzēkņu pasaules uzskata izpēte”.

Pētījuma objekts

Profesionālo skolu audzēkņu pasaules uzskata veidošanās.

Pētījuma priekšmets

Profesionālo skolu audzēkņu pasaules uzskats.

Pētījuma robežas nosaka pasaules uzskata kā pedagoģiskas parādības konkretizācija un aktualizācija, pasaules uzskata izpausmes izpēte profesionālo skolu audzēkņu VCE latviešu valodā un literatūrā eksāmena pārspriedumos, skolotāju un izglītības ekspertu skatījumā.

Pētījuma mērķis

Noteikt un pamatot jauniešu pasaules uzskata eventuālo veidošanos profesionālajās skolās.

Pētījuma jautājumi:

1. Kā konkretizēt pasaules uzskatu pedagoģijā ?
2. Kuri kritēriji nosaka pasaules uzskata veidošanos?
3. Kā pasaules uzskats izpaužas profesionālo skolu audzēkņu eksāmena pārspriedumos?
4. Kā veicināt pasaules uzskata veidošanos mācību procesā profesionālajās skolās?

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt pasaules uzskata jēdzienu filozofiskā un pedagoģijas aspektā, izveidot pasaules uzskata modeli.
2. Pamatojoties pasaules uzskata modelī, izstrādāt pasaules uzskata veidošanās kritērijus un rādītājus.
3. Analizēt un raksturot profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu pasaules uzskatu VCE darbos latviešu valodā un literatūrā ar kontentanalīzi, konstatējot pasaules uzskata izpausmes un veicot iegūto datu matemātiski statistisko apstrādi un rezultātu analīzi.
4. Veikt *ex post factum* eksperimentā iegūto pasaules uzskata veidošanās rezultātu ekspertvērtēšanu, analizējot pasaules uzskata veidošanās nepieciešamību profesionālajā izglītībā.
5. Raksturot un analizēt profesionālo skolu audzēkņu pasaules uzskata veidošanās pedagoģiskās iespējas.
6. Izstrādāt mācību procesa un skolas vides pārveidošanas ieteikumus pasaules uzskata veidošanās aspektā.

Pētījuma metodoloģisko pamatu veido T.Kūna, E.Laszlo, J.Springa, E.Eisnera, M.Deja, T. Popkevica, N.Burbulesa, C.Toresa, L.Aidola, B.Džonsa, R.Barra, J.Tagā skatījums par paradigmām sabiedrībā, zinātnē un izglītībā. Pedagoģijas teorijās pasaules uzskata pētīšanai īpaši nozīmīgs konstruktīvisms, sevišķi kritiskais konstruktīvisms, kurā dominē nostādne par apzinātas, reflektētas jēgas nozīmi cilvēka un sabiedrības dzīvē – V.Klafki, Dž.Kinheloe, M.Daugimas, V.Ričardsons, S.Sergejevs u.c. Pasaules uzskata vispārinātais saturs ir pamatots hermeneitiskā, eksistenciālismā un lingvistiskajā filozofijā, kuras ir vienotas idejā, ka cilvēciskā esamība ir pasaules redzējums, kur veselumā sakausēts cilvēks un pasaule: 19. gadsimta filozofu V.G.F.Hēgeļa, S.Kirkegora, V.Dilteja, 20. gadsimta domātāju E. Huserla, K.Jaspera, M.Heidegera un L. Vitgenšteina, kā arī postmodernisma pārstāvju Ž.Deridā, P.Bergera un T.Lakmana un M.Fuko atziņās.

Pētījuma metodes:

Teorētiskās

- Literatūras analīze;
- Latvijas izglītības sistēmu noteicošo dokumentu analīze pasaules uzskata veidošanās aspektā;

Empīriskās

- Pedagoģisko dokumentu analīze (Valsts centralizētā eksāmenā latviešu valodā un literatūrā audzēkņu rakstītie pārspridumi);
Ex post factum eksperiments;
- Intervijas
 - naratīvās;
 - ekspertu (daļēji strukturētās);
- Kontentanalīze ar Weft QDA programmu;
Datu statistiskā apstrāde un analīze ar SPSS programmu.

Pētījuma veids:

Konstatējošais longitudinālais tendenču pētījums.

Pētījuma bāze:

- profesionālās izglītības iestāžu absolventi 2004.gadā (120 respondenti pēc nejaušās atlases), 2007. gadā (120 respondenti pēc nejaušās atlases);2011. gadā (120 respondenti pēc nejaušās atlases);
- profesionālo izglītības iestāžu skolotāji (6 respondenti);
- profesionālo izglītības iestāžu direktori (2 respondenti);
- VISC profesionālās izglītības nodaļas speciālists (1 respondents).

Pētījuma posmi:

1. posmā – 2007.-2008. gadā – pētīti un analizēti pasaules uzskata kā individuālās paradigmas teorētiskie aspekti, izstrādāts pasaules uzskata veidošanās modelis un pasaules uzskatu konstatējošie kritēriji, veikta pedagoģisko dokumentu (Valsts centralizētā eksāmena latviešu valodā un

literatūrā pārspriedumu) atlase un sākotnējā izpēte. Mērķis: iegūt pētījumam nepieciešamo pedagoģisko dokumentu kopu, noskaidrot to sadalījumu pēc tematiem un noteikt personifikācijas klātbūtni dokumentos;

2. posmā – 2008.-2009.gadā – analizēta pasaules uzskata integrācija pedagoģijā, pētīta tā saistība ar profesionālo izglītību profesionālās izglītības programmās, intervēti pedagogi. Mērķis: analizēt profesionālās izglītības programmu saturu; apkopot un analizēt pedagogu viedokļus par iespējām, ko šīs programmas paredz refleksijai par pasaules uzskata būtiskiem jautājumiem, jauniešu p pasaules uzskata veidošanās veicināšanu profesionālās izglītības ietvaros;

3. posmā – 2010.- 2011. gadā – veikta pedagoģisko dokumentu padziļināta kontentanalīze un apkopoti pētījuma rezultāti. Mērķis: analizēt, vai un kādā mērā pedagoģiskie dokumenti (pārspriedumi) liecina par pasaules uzskata veidošanos profesionālās izglītības iestāžu absolventiem; apzinātas un analizētas pedagoģiskās iespējas pasaules uzskata veidošanās sekmēšanai, attiecīgi izvēloties pedagoģiskos paņēmienus.

4. posmā – 2011.- 2012. gadā – apkopotas un pamatotas pasaules uzskata kā individuālas paradigmas veidošanās sekmēšanas pedagoģiskās iespējas profesionālajā izglītībā; pētījuma rezultāti analizēti ekspertu intervijās; iepriekš iegūtie dati par pasaules uzskata klātbūtni audzēkņu pārspriedumos apstrādāti, veicot statistisko analīzi. Analizēti un interpretēti iegūtie rezultāti. Mērķis: analizēt iespējas pasaules uzskata veidošanās pedagoģiskajam atbalstam profesionālās izglītības ietvaros.

Darba zinātniskā novitāte:

- pasaules uzskata konkretizācija pedagoģijā;
- pasaules uzskata aktualizācija humānajā paradigmā;
- pasaules uzskata veidošanās modelis;
- pasaules uzskata veidošanās kritēriju un rādītāju izstrāde.

Darba praktiskā nozīmība

ir humānās pedagoģijas atzinumu integrācija pedagogu darbībā profesionālajā izglītībā, pasaules uzskata kā personības attīstības komponentes veidošanās tendenču konstatējums profesionālajā izglītībā, ieteikumi pedagoģiskās darbības pilnveidei personības attīstības un pasaules uzskata veidošanās veicināšanai profesionālajās skolās.

Pētījuma teorētisko pamatu veido T.Kūna, E.Laszlo, J.Springa, E.Eisnera, M.Deja, T. Popkevica, N.Burbulesa, C.Toresa, L.Aidola, B.Džonsa, R.Barra, J.Tagā atziņu analīze par paradigmu lomu sabiedrības attīstībā un saistību starp dažādu līmeņu paradigmām. Filozofu G.V.F. Hēgeļa, S. Kirkegora, V.Dilteja, E.Huserla, M. Heidegera atzinumi skatīti, lai raksturotu pasaules uzskata vietu un nozīmi cilvēka dzīvē. Postmodernisma nostāja pasaules uzskata jautājumā aplūkota, pamatojoties uz P.Bergera un T.Lakmana, kā arī M.Fuko darbiem. Jautājuma plašākai izpratnei analizēti arī filozofu

mantojuma pētnieku un komentētāju, piemēram, V. Makartnija, darbi. Īpašu vietu pasaules uzskata jēdziena izpētē ieņem Davids K. Naugls, jo sistemātiski ir izzinājis pasaules uzskata koncepta attīstību. Viņa pētījuma hronoloģiskā ievirze nosaka pasaules uzskata analīzes hronoloģiju pētījumā.

Pasaules uzskata struktūras un veidošanās modeļa izveide balstīta

I. Kanta, E.Huserla un M. Heidegera, I atviešu filozofu T. Celma un Z. Mauriņas, kā arī K. Kalnciema atziņās. Pētījuma teorētiskajā pamatojumā ir ietvertas arī A.Maslova un Z.Freida, D.Aerta, D.Šapovalova idejas par pasaules uzskata atsevišķām komponentēm.

Pasaules uzskata tapšanas iespējas izglītības procesā analizētas, pamatojoties uz Latvijas izglītības konceptuālajām nostādnēm (Izglītības koncepcija, Izglītības attīstības koncepcija 2007. – 2013.g.) un izglītības likumdošanu (Izglītības likums, Vispārējās izglītības likums, Profesionālās izglītības likums). Vienlaikus raksturotas Dž. Džui, H. Gudjona, D. Lieģenieces,

I. Nazarovas atziņas par kopveseluma pieeju pedagogijā. Saistībā ar pasaules uzskata konceptu analizēta kritiskā konstruktīvisma teorija (Dž. Kinheloe, V. Ričardsons, L. Stefija un J. Geila, S. Harlova, M. Daugimas, N. Vorobjovs, O. Novakova, L. Pisarevs, A. Adamenko). Pasaules uzskata veidošanās iespējas profesionālajā izglītībā skatītas saistībā ar Latvijas izglītības paradigām to atspoguļojumā R. Alijeva, I.Beļicka, L. Geikinas darbos. Izmantotas interneta tiešsaistes datu bāzes *ERIC* (Educational Research Informational Center) un *East View*, kā arī pilntekstu datu bāze *Questia*. Kritiskā konstruktīvisma pamatlicēja

V. Klafki uzskati atklāti oriģināldarbā, kā arī izmantojot to atspoguļojumu H. Gudjona un Z.Rubenes pētījumos, kuru saturs ir būtisks papildinājums pedagoģiskajai domai Latvijā mūsdienās.

Tēzes aizstāvēšanai

1. Pasaules uzskats ir pedagoģiski nozīmīga parādība, kas nosaka personības dzīves jēgas meklējumus un dzīvesdarbību un izpaužas kā personificētās vērtībās balstītas konstruktīva satiekšanās pret sevi, dabu un sabiedrību.
2. Pasaules uzskata veidošanos identificē pēc kritērijiem: attieksme pret sevi (rādītāji: pašcieņa vai atsvešinātība), attieksme pret dabu (rādītāji: dabas veseluma apzināšanās vai deklaratīvi uzskati par dabu), attieksme pret sabiedrību (vēsturi) (rādītāji: mana un manas ģimenes vēsture sabiedrības attīstībai vai sociālo procesu (vēstures) attālinātība no personas dzīves).
3. Pasaules uzskata veidošanos profesionālajā izglītībā veicina pedagoga un audzētāja darbība, kurā tiek apzināti kopēji mācību mērķi, sekmēta prasme reflektēt un pozicionēt individuālā pieredzē balstītu konstruktīvējošu attieksmi pret sevi, dabu un sabiedrību.

Darba saturs

Ievadā ir raksturota un pamatota promocijas darba tēmatā izvēle un aktualitāte sabiedrības ilgtspējīgas attīstības kontekstā, noteikts pētījuma mērķis un uzdevumi, izvirzīta pētījuma hipotēze, aprakstīta pētījuma bāze, metodes un pētījuma posmi, atklāta pētījuma novitāte.

Pirmajā nodaļā „Pasaules uzskata analīze filozofiskā un pedagoģijas aspektā” pētīta pasaules uzskata kā īpašas cilvēka attieksmes pret pasauli izpratne. Tā kā attieksmju veidošanās sekmēšana ir viens no būtiskākajiem pedagoģijas uzdevumiem, tad pasaules uzskats ir gan pedagoģijas, gan arī filozofijas jautājums, īpaši „personiskās filozofijas” līmenī, jo palīdz cilvēkam apzināties sevi, dzīves jēgu un uzdevumus.

Pirmajā apakšnodaļā „Pasaules uzskata filozofiskais skatījums 19. un 20. gadsimtā” pētīts pasaules uzskata raksturojums 19. un 20. gadsimta filozofu darbos, pievēršot uzmanību pasaules uzskatam kā morālai pasaules uztverei, sistemātiskumam un koherencei pasaules uzskatā, pasaules uzskatam kā eksistences jēgai un tā subjektīvajai dabai un sociālajai nozīmei.

Pasaules uzskats atklājas cilvēka radošā darbībā (G.V.F.Hēgelis, V.Diltejs, E.Huserls). Pasaules uzskata veidošanās procesā liela nozīme ir cilvēka pieredzei, īpaši pieredzes morālajiem (vērtību) momentiem, kas tiek atzīti par personiski nozīmīgiem, veidojot personificētu attieksmi. Morālā pieredze var būt pamats pasaules uzskata transcendentālās dimensijas meklējumos, pieņemot, ka pasaules skatījuma dziļumu rada cilvēka spēja pacelties pāri sev pašam (G.V.F.Hēgelis, S.Kirkegors, V.Diltejs). Pasaules uzskats ir vienveidīgs un koherents, saistīts ar psihi uzbūvi, izpaužas attieksmēs pret īstenību un tiek pausts ar valodas starpniecību (V.Diltejs, K.Jaspers, E.Huserls, M.Heidegers). Tas ir individuāls sasniegums (E.Huserls, M.Heidegers) un formulē cilvēka pamatattieksmi pret dzīvi (E.Huserls, K.Jaspers, M.Heidegers), tādēļ atklājas personiskās attieksmēs. Attieksmes un līdz ar to arī daļēji pasaules uzskats veidojas audzināšanas rezultātā (E.Huserls, K.Jaspers, M.Heidegers) un vides (M.Heidegers) ietekmē, kas ir pedagoģiskā procesa sastāvdaļa. Kaut gan nav iespējams noteikt pasaules uzskata patiesuma kritērijus (M.Heidegers), var konstatēt un pamatot kritērijus, pēc kuriem vērtēt pasaules uzskata klātbūtni, – personifikācija, vērtību klātbūtne, attieksmes pret pasauli un pret sevi.

Individuāli apjēgtas attieksmes pret realitāti, kas balstās humānismā (M.Heidegers), jauniešu pasaules uzskatā parādās apzināti formulētu personificētu vērtību formā. Pasaules jēga tiek izziņāta iesaistoties (L.Vitgenšteins). Pasaules uzskats, arī ja tiek nosaukts savādāk, ir subjektīva, cilvēka radīta konstrukcija (Ž.Deridā), kas ietekmē cilvēka (M. Fuko) un sabiedrības (P.Bergers un K.Lakmans) dzīvi, tādēļ ir pētījuma priekšmeta centrā.

Otrajā apakšnodaļā „Pasaules uzskata saturs un tā veidošanās veicināšanas iespējas izglītībā” tiek apskatīta pasaules uzskata struktūra un izstrādāts tā veidošanās modelis, aplūkotas pasaules uzskata kā personības attīstības komponentes sekmēšanas iespējas kritiskā konstruktīvisma teorijā.

Pasaules uzskata vispārējā ievirze atklāj tā iespējamās sastāvdaļas un to sakarības un pamato pasaules uzskata modeļa izveidi.

1. tabula

Pasaules uzskata vispārējā ievirze

Uzbūve	Pasaules sistēma; ietvars, struktūra; garīgā pieredze attieksmēs; pašrealizēta interpretācija; cilvēka radīta pašpietiekoša konceptuāla shēma.
Iezīmes	Koherents, iekšēji saskaņots; strukturāli vienveidīgi, iekšēji vienots; individuāls sasniegums; valodiski izprasts.
Veidošanās	Refleksijā; iztēlē; izziņā.

Pasaules uzskats ir sistēma, cilvēka radīta konceptuāla shēma, kurā atspoguļojas paša cilvēka garīgā pieredze, kas izpaužas attieksmēs pret sevi, dabu un sabiedrību. Tādējādi veidojas cilvēka pamatattieksme pret pasauli un dzīvi. Pasaules uzskats ir iekšēji vienots, tā atsevišķas komponentes ir saskaņotas un nav savstarpēji pretrunīgas. Struktūras ziņā tas ir vienveidīgs visiem cilvēkiem, tādēļ ir iespējams izstrādāt tā veidošanās modeli, kas raksturo jebkura cilvēka pasaules uzskata veidošanos. Būdams individuāls sasniegums, pasaules uzskats tiek valodiski izprasts un veidojas refleksijā, formulējot attieksmes pret izziņā un iztēlē apzināto pasauli.

Pasaules uzskats tādējādi ir apskatāms kā individuāla un iekšēja konstrukcija, cilvēka radīta sevis un pasaules interpretācija, kas strukturēta attieksmēs un veidojas dzīvesdarbībā.

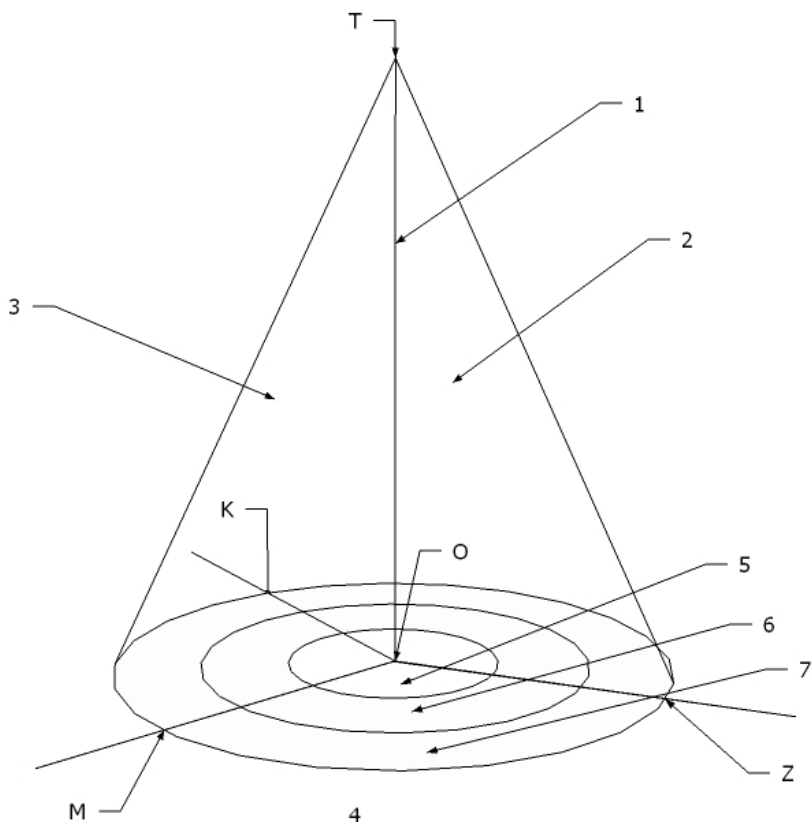
Lai varētu pētīt pasaules uzskatu kā noteiktu individuālu konstrukciju un tā veidojošos elementus, ir izstrādāts pasaules uzskata veidošanās modelis. Šo modeli vizualizējot telpiska modeļa veidā, radās nepieciešamība noteikt pasaules kā telpiska modeļa robežpunktus un aprakstīt vai definēt tā sastāvdaļas.

Pasaules uzskata veidošanās modeļa robežpunkti

Robežpunkti	Raksturojums
Transcendence	Spēja pacelties pāri apstākļiem un sev; Reliģiskā dimensija; Personiskā metafizika; Tuvošanās patībai; Sevis apzināšanās, piederība sev (personifikācija)
Vērtības	Sevis un citu vērtējumi; Humānistisks morāls skatījums; Sevi veidojoši (personificēti) vērtējumi.
Jābūtība	Jēgpilni mērķi un ideāli
Zināšanas	Dabiskās kārtības un dzīves jēgas uztvere; Zināšanas par sevi attieksmē pret dabu un sabiedrību.

Pamatojoties uz atziņām par pasaules uzskatā ietilpstošajām komponentēm: zināšanām (teorētiskām un praktiskām) un attieksmēm, kas atklājas ideālu un jābūtības veidā, vērtībām, kas ir pasaules uzskata centrā un tā saikni ar transcendenci, ir izveidots pasaules uzskata veidošanās modelis.

Pētījuma ietvaros piedāvātais pasaules uzskata veidošanās modelis, kā arī pētījuma metodoloģiskais pamatojums filozofijā ļauj izvirzīt vairākus pasaules uzskata veidošanās un klātbūtnes vērtēšanas kritērijus. Balstoties uz to, ka pasaules uzskata pamatā ir attieksmes pret sevi (cilvēku pašu), dabu un sabiedrību (tās vēsturiskajā attīstībā), ir izveidoti trīs kritēriji, katram no tiem paredzot divus rādītājus, vienu, ko nosacīti var apzīmēt kā vērstu uz sevis veidošanu jeb konstruktīvējošu, jo pauž apliecināšanu attiecībā, otru, ko var nosacīti uzskatīt par destruktīvējošu, jo pauž noliedzību (atsvešinātu) attiecībā.

1. att. Pasaules uzskata veidošanās modelis

OT (1) Transcendentais; ZTOM (2) Pasaule (daba un tehnoloģijas); KOM T (3) Sabiedrība (cilvēka vēsture). MOTZ (4) Cilvēks pats. 5.Vērtības. 6. Jābūtība. 7. Teorija.

3. tabula

Pasaules uzskata kritēriji un to indikatori

Kritēriji / Indikatori	Konstruktīvējoši	Dekonstruktīvējoši
Attieksme pret sevi	Pašcieņa	Atsvešinātība
Attieksme pret dabu	Apzinās dabas veselumu un sevi kā dabas daļu	Pauž deklaratīvus uzskatus
Attieksme pret sabiedrību	Mana un manas ģimenes vēsture sabiedrības attīstībai	Sociālie procesi/vēsture attālināta no personas dzīves

Pirmais kritērijs ir attieksme pret sevi, kas raksturo personas spēju sevi apzināties un pieņemt. Konstruktīvējošā gadījumā tā izpaužas pašcieņā (refleksijā apzinātā pamatotā pozitīvā pašvērtējumā) un atbilstoši pasaules uzskata veidošanās modelim (Skat.1.att.) ietver gan noteiktas praktiskas un teorētiskas zināšanas, gan ideālus, gan vērtības un zināmu transcendences aspektu. Pretējā variantā attieksme pret sevi ir atsvešināta, kaut gan arī šajā gadījumā atbilstoši pasaules uzskata veidošanās modelim tā var ietvert noteiktas zināšanas, ideālus.

Analizējot dokumentus, kas nosaka izglītības attīstību un izglītības sistēmas darbību Latvijā (Izglītības koncepciju, Izglītības likumu, Vispārējās izglītības likumu un citus), konstatēts, ka tie paver iespēju pasaules uzskata veidošanās procesam, kaut arī tieši uz to nenorāda. Pētījumā tātad ir pamats apzināt pasaules uzskata veidošanās iespējas un rezultātu vienā atsevišķā izglītības sistēmas posmā – profesionālajā izglītībā, respektējot tā vietu personības attīstības kontekstā.

Pasaules uzskata veidošanās izglītībā ir pamatojama kritiskā konstruktīvisma izglītības teorijā. Pasaules uzskats veidojas, cilvēkam konstruējot jaunas zināšanas un attieksmes saistībā ar iepriekšējo pieredzi, kas tiek apzināta refleksijā. Līdz ar to pasaules uzskata individuālā struktūra mainās pieredzes, tai skaitā mācīšanās pieredzes iespaidā, un notiek pozicionēšanās izmaiņas. Tādējādi tiek veicināta pasaules uzskata pakāpeniska attīstība un formācija cilvēka dzīves laikā. Izceļot pašnoteikšanās, līdznoteikšanās un solidarizēšanās nozīmi, kritiskais konstruktīvisms (V.Klafki, J.Kinheloe) pamato pasaules uzskata kā vērtības balstīta cilvēku darbības mērķu izvirzītāja un veicinātāja uzdevumu. Šajā procesā noteicošā loma ir interpretācijas prasmei – prasmei kādu noteiktu saturu pieņemt par izglītības saturu. Kritiskais konstruktīvisms izceļ pieredzes refleksijas un pašrefleksijas nozīmi izglītībā, norādot uz to kā ceļu pasaules uzskata tapšanā un personības attīstībā.

Pasaules uzskata veidošanās pedagogiskā izpratnē uzsver mācīšanās interaktīvo raksturu, skolotāja lomas maiņu un izglītības sociāli pārveidojošo funkciju. Līdz ar to pasaules uzskats kļūst par rīcības pamatojuma un rīcības mērķa noteicēju. Zināšanu un attieksmju, personības konstruēšanas process apliecina, ka pasaules uzskata veidošanās notiek ilgstoši, to ietekmē dažādi faktori, kas ietver arī socializēšanos un sociālo pieredzi. Pasaules uzskata veidošanās aspektā īpaša nozīme tieši pēdējā uzdevuma – socializēšanās – sekmīgai izpildei, jo tas ļauj jauniešiem apzināties savu zināšanu, pārlicību, prasmju un attieksmju savstarpējo saistību un veidu, kā šī saistība veidojas, vienlaikus kļūstot par stingru pamatu mūžizglītības ievirzei, veicinot atbildību un tādējādi kalpojot sabiedrības ilgtspējības uzdevumam.

Mācīšanās procesa aktīvi radošais raksturs virza jauna veida domāšanu, kas prasa personības transformāciju, kura atklājas attieksmēs pret sevi, dabu un

sabiedrību, kas saplūst pasaules uzskatā kā pamatattieksmē. Pašnoteikšanās, līdznoteikšanās un emancipācija tādējādi kļūst par pasaules uzskata kā dzīvesdarbības virzītāja izpausmi. Vienlaikus kritiskais konstruktīvisms pamato hermeneitiskās metodes pielietošanu, kas ļauj pētīt jauniešu pārspriedumus kā refleksijas atspoguļojumu, saskatot tajos personības attīstības gaitu un pasaules uzskatu vai tā atsevišķas komponentes.

Trešā apakšnodaļā „Pasaules uzskata nozīme profesionālās izglītības mērķa un uzdevumu īstenošanā” tiek analizēti pasaules uzskata jautājumi profesionālajā izglītībā, pētot profesionālā izglītības satura attīstību, un apskatītas piedzīvojumu pedagoģijas iespējas pasaules uzskata veidošanās veicināšanā profesionālajā izglītībā.

Profesionālās izglītības attīstība laika gaitā ir atzinusi nepieciešamību pēc vispusīgas audzēkņa izglītošanas, kas ietvertu gan akadēmiskās zināšanas, gan profesionālās prasmes, gan kompetences, kas, balstoties uz vērtībām, refleksijas rezultātā ļautu audzēknim saprast savu vietu un atbildību pasaulē. Tādējādi pasaules uzskata veidošanās kļūst par vienu no būtiskām komponentēm uzdevumos, ko sabiedrība izvirza profesionālai izglītībai.

Profesionālās izglītības attīstība un humānās izglītības paradigmas ienākšana izglītības telpā prasa ne vien attīstīt audzēknim noteiktas profesionālās prasmes, bet arī veicināt kompetences, kas ir svarīgas dzīvei sabiedrībā mūsdienų pasaulē. Šīs kompetences balstās pasaules uzskatā un tā centrālajā – vērtīborientācijas – komponentē un spēj nodrošināt izglītības ilgtspējību, cilvēka prasmi pieņemt lēmumus un uzņemties atbildību par savu darbību. Transfēra teorija, kas pamato piemērojamību un attieksmju kopuma kontinuitāti, Kolba cikla teorija, kas uzsver pieredzes saistību ar refleksiju un koncepcualizāciju, un piedzīvojumu pedagoģija kā līdzeklis, lai veicinātu vērtību pārdzīvojumu piedzīvojuma ietvaros, paver iespējas pasaules uzskata veidošanās procesam profesionālajā izglītībā.

Otrajā nodaļā „Profesionālo skolu audzēkņu pasaules uzskata analīze”, pamatojoties iepriekš izveidotajā pasaules uzskata struktūrmodelī, veikta profesionālo skolu audzēkņu pasaules uzskata analīze pēc tā atspoguļojuma Valsts centralizētajā eksāmenā latviešu valodā un literatūrā. Analīzes gaitā ir noskaidrots, vai un kādas pasaules uzskata komponentes ir klātesošas audzēkņu darbos, vai un kā tās liecina par pasaules uzskata veidošanās procesu vai rezultātu profesionālajā skolā, kāds ir profesionālās izglītības programmu saturs un skolotāju nostāja jautājumā par pasaules uzskata veidošanās iespējām profesionālajā izglītībā.

Pirmajā apakšnodaļā „Pētījuma metodoloģija” pamatots, ka pētījuma makrostruktūru dominējoši nosaka deskriptīvi interpretatīvā (hermeneitiskā) paradigma un pētījums ir hipotētiski deduktīvs pētījums.

Pasaules uzskata pētījumam ir izstrādāts pasaules uzskata saturs un struktūrmodelis, izveidoti kritēriji pasaules uzskata vai tā atsevišķu

komponentu klātbūtnes noskaidrošanai jauniešu rakstītajos pārspriedumos eksāmenā.

Pētījums veidots kā hermeneitiskā pieejā balstīts konstatējošs longitudināls pētījums, jo analizē 2004., 2007. un 2011. gada pedagoģiskos dokumentus.

Pamatojoties uz izstrādāto pasaules uzskata struktūrmodeli, kas ietver vērtībās un transcendencē centrētu attieksmju kopumu pret sevi, dabu un sabiedrību (vēsturi), ir pētītas jauniešu zināšanas un attieksmes pret dažādiem jautājumiem, kas varētu veidot pasaules uzskatu vai būt tā atsevišķas komponentes.

Ņemot vērā, ka pasaules uzskats veidojas kā pamatattieksme pret pasauli sevi, dabas un sabiedrības (vēstures) apzināšanās procesā, ja jaunieši reflektē par vērtībām, pētītas refleksijas izpausmes pārsprieduma tekstā. Pievēršot uzmanību tam, ka pasaules uzskata kodolu veido vērtības, kas ir personificētas ideālu jeb jābūtības formā un rada pamatu zināšanām, ir veidota pedagoģisko dokumentu (pārspriedumu) kontentanalīzes matrica.

Veicot padziļinātu profesionālās izglītības iestāžu absolventu uzskatu izpēti ar kontentanalīzi, ir lietota brīvpieejas datorprogramma Weft Q DA, kura ir kvalitatīvās analīzes instruments un paredzēta plašai izmantošanai sociālajās un humanitārajās zinātnēs.

Otrajā apakšnodalā „Pētījuma bāzes raksturojums” ir raksturota pētījuma bāze, dokumentu atlases veids un kritēriji, dokumentu tapšanas apstākļi. Pasaules uzskata vai tā komponentu izpētei analizēti pedagoģiskie dokumenti – Valsts centralizētā eksāmena latviešu valodā un literatūrā 2004. un 2007., 2011. gada materiāli – eksāmenā rakstītie jauniešu pārspriedumi.

Profesionālo skolu audzēkņu darbi, kas ir iekļauti pētījumā, izvēlēti vairākkārtējās atlases rezultātā. Sākotnējai dokumentu analīzei tika pakļauti 120 darbi no tiem, kas rakstīti 2004., 2007. un 2011. gadā, – kopā 360 pārspriedumi.

Dokumentu saturu ietekmē to rašanās apstākļi. Pārspriedumi tiek rakstīti, beidzot mācības vidējās profesionāli tehniskās izglītības programmās. Jaunieši, rakstot pārspriedumu, zina, ka viņu rakstītie darbi tiks lasīti un vērtēti, ka to darīs viņiem nezināmi, sveši cilvēki. Šāda apzināšanās var ietekmēt vaļsirdību un atklātību, ar kuru tiek pausta personiski nozīmīga informācija, jauniešu uzskati, izjūtas, pārliecība. Līdz ar to nav pamata gaidīt pilnīgu atklātību un vaļsirdīgu jauniešu domu un izjūtu aprakstu pētījumā iekļautajos darbos. Tomēr kā atbildīgā eksāmena darbā tajos ir autora personības pašcieņas un pašvērtības atspoguļojums, kas ļauj meklēt šajos pedagoģiskajos dokumentos pasaules uzskata izpausmi.

Pētījuma procesā netiek noskaidrota un ņemta vērā: profesionālās izglītības programma, kuru pārsprieduma autors apguvis; profesionālās izglītības iestādes atrašanās vieta (pilsēta, lauku apvidus, Rīga, mazpilsētas utt.); pārsprieduma autora tautība un pamatzglītības ieguves valoda; pārsprieduma autora dzimums; precīzs pārsprieduma autora vecums.

Pētāmo dokumentu saturu ietekmē arī fakts, ka jauniešu izvēle, rakstot pārspriedumu, ir tematiski ierobežota. Izvēloties no piedāvātajiem tematiem, tiek ierobežots apskatāmo jautājumu loks, tādēļ jauniešu potenciālās zināšanas un refleksiju jautājumos, kas paliek ārpus izvēlēta temata, noskaidrot nav iespējams.

Padziļinātai pedagoģisko dokumentu kontentanālei no dokumentiem, kas bija atlasīti pirmajā kārtā, ir vēlreiz atlasīti 40 dokumenti katrā gadā, kopā 120 pedagoģiskie dokumenti.

Lai noskaidrotu pedagoģiskā procesa un profesionālās izglītības programmu ietekmi uz jauniešu pasaules uzskata veidošanos, ir analizētas 5 dažādas profesionālās izglītības programmas un intervēti skolotāji profesionālās izglītības iestādēs, kuri piedalās šo programmu realizācijā.

Ar pētījuma rezultātiem ir iepazīstināti un pēc tam intervēti eksperti: koledžas – kompetences centra Rīgā direktors, novada profesionālās vidusskolas direktors vienā no Latvijas reģioniem, Valsts izglītības satura centra (VISC) speciālists. Ekspertu intervijas analizētas darba 3. daļā.

Trešā apakšnodaļa „Pētījuma plāns” skata pētījuma plānu un tā norises gaitu. Empīriskais pētījums veidots kā trīsdimensiju *ex post factum* pētījums.

Pirmo (individuālo) dimensiju veido 2004., 2007. un 2011. gada V CE materiāli (Valsts eksāmens latviešu valodā un literatūrā, profesionālo skolu absolventu pārspriedumi).

Otrā dimensija (skolas) sastāv no Rīgas Tehniskās koledžas, Rīgas Dzelzceļnieku skolas (vēlāk – Valsts tehnikuma Dzelzceļnieku centra) profesionālās izglītības programmu analīzes un skolotāju intervijām.

Trešā dimensija (sistēmas dimensija): analizētas ekspertu intervijas (skolu direktori un VISC speciālists), veikta kvantitatīvo rādītāju statistiskā analīze, dati apstrādāti ar programmu SPSS.

Ceturtajā apakšnodaļā „Pētījuma norise” aprakstīta datu atlases un sākotnējās analīzes gaita, pedagoģisko dokumentu kontentanāles rezultāti, profesionālās izglītības programmu un skolotāju interviju analīze un tās rezultāti.

Veicot pedagoģisko dokumentu sākotnējo analīzi, pievērsta uzmanība vairākiem jautājumiem, kas atspoguļo pasaules uzskata implikācijas šajos dokumentos. Pieņemot, ka tēmas izvēle norāda uz jauniešiem nozīmīgo problemātiku, uzmanība pievērsta šim jautājumam. Pamatojoties uz secinājumu, ka pasaules uzskats ir vērtībās balstītu attieksmju sistēma pret sevi, dabu un sabiedrību (vēsturi), analizējot pedagoģiskos dokumentus ir noteikti divi pedagoģisko dokumentu analīzes līmeņi pēc valodas aspekta: personificēts (personiski „piedalos”) un netieši personificēts (personiski „neiesaistots”). Personificēta attieksme valodas formā izpaužas savu personisko attieksmju (darbs rakstīts 1. personas vietniekvārda vienskaitļa formā – „es”) vai savu kā nosacītas grupas pārstāvja (1. personas vietniekvārda daudzskaitļa formā –

„mēs”) attieksmju formā. Netieši personificēta attieksme valodas formā parādās kā „tu/ jūs”, „viņš/viņa/viņi” formas.

Sākotnējā dokumentu analīze atklāja, ka gan 2004., gan 2007. un 2011. gada darbi neliecina par dziļām un pārliecinošām jauniešu zināšanām un prasmēm. Par zināšanām liecinātu konkrētu faktu pieminēšana un par prasmēm – šo faktu interpretēšana. 2004. gadā 100 darbos minēti tikai sadzīviski fakti, deviņos – vēsturiski. Tikai dažos darbos atrodami mēģinājumi faktus interpretēt. 2007. gadā politiski fakti minēti 4 gadījumos, vēsturiski – 2, vēl 5 gadījumos darbu autori atsaukušies uz literāriem darbiem vai to varoņiem. 2011. gada darbos sakarā ar to, ka mainījās uzdevums, literāri darbi minēti 102 gadījumos, taču bieži kļūdaini un bez analīzes. Fakti, kas izmantoti, tāpat kā 2004. un 2007. gada darbos, arī 2011. gadā lielākoties attiecas uz cilvēku, saskarsmi un sociālo vidi.

Tāpat kā 2004. gada darbos, arī 2007. gadā un 2011. gadā fakti netiek analizēti, tāpēc par prasmēm, kas parāda spēju no minētajiem faktiem secināt, arī pēc 2007. un 2011. gada darbiem runāt nav pamata. Faktus, kam lielākoties ir sadzīvisks, nevis zinātnisks raksturs, autori izmanto tikai ilustrācijai. Pēc šādā veidā konstatētām zināšanām faktoloģiskajā līmenī iespējams spriest, kāda ir jauniešu interese par sevi pašu un saskarsmi, un sociālajiem procesiem, bet ir grūti vērtēt jauniešu spēju iesaistīties pilsoniskās sabiedrības procesos un viņu iespējamo devumu sabiedrības attīstībai kopumā.

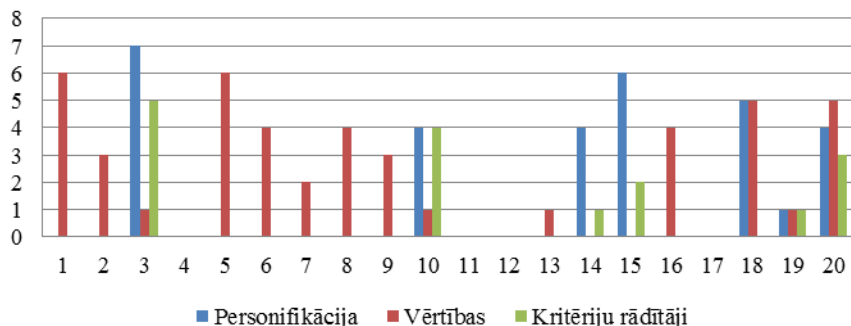
Salīdzinot trīs gadu d arbus, konstatēts, ka personifikācijas līmenis 2011. gada darbos ir augstāks, salīdzinot ar 2007. gada darbiem. Savukārt, 2007. gada dokumentos personifikācija ir pieaugusi, salīdzinot ar 2004. gadu. Tomēr pārējās komponentes norāda, ka nav pamata apgalvot, ka jauniešiem, kas b eidz p rofesionālās izglītības iestādes, veidojas pasaules uzskats kā vienota, vērtību sistēmā balstīta zināšanu, pārliecību un attieksmju sistēma. Pat tajos jautājumos, kuros konstatējama jauniešu personiska iesaistīšanās un ieinteresētība, zināšanas ir fragmentāras un nepietiek prasmju tās pielietot. Bažas rada arī valodas kā pašizpaušmes līdzekļa arvien neprasmīgākais pielietojums. Tāpēc nākas secināt, ka pasaules uzskata veidošanās nenotiek, līdz ar to arī personības pilnvērtīgas attīstības process ir apdraudēts. Kaut arī jauniešu darbi liecina par pasaules uzskatu kā procesu, tie šajā posmā nedod pamatu runāt par to kā rezultātu.

Veicot padziļinātu profesionālās izglītības iestāžu absolventu pasaules uzskatu izpēti ar kontentanalīzi, izmantojot datorprogrammu W e f t Q D A, sekundārās atlases rezultātā iegūtie darbi ir kodēti. Tas nākamajā pētījuma posmā deva iespēju ar datorprogrammas palīdzību atrast atbilstošos fragmentus pedagoģiskajos dokumentos. Pedagoģiskajiem dokumentiem tika piešķirti numuri, attiecīgi Nr.1-40 – 2004. gada d arbiem, N r. 4 1-80 – 2007. gada darbiem, Nr.81-120 – 2011. gada darbiem.

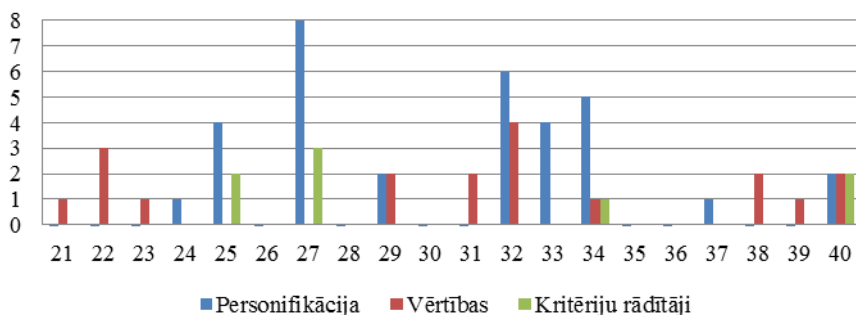
Kodēšana notika pēc trijām kodu grupām: personifikācijas līmeņa, kritēriju rādītājiem un vērtību klātbūtnes. Vērtību sastāvs ir noteikts pēc datu sākotnējās

apstrādes. Pētījumā, noskaidrojot personifikācijas, kritēriju rādītāju un vērtību klātbūtni pedagoģiskajos dokumentos, ir pārbaudīta pasaules uzskata komponentu klātbūtne atbilstoši pasaules uzskata veidošanās struktūrmodelim.

Šādā veidā ir skaidrots, vai un cik dokumentos konstruktīvojoši (grafikos attēloti kā pozitīvas vērtības) kritēriju rādītāji sakrīt ar personificētu vērtību klātbūtni. (skat. 2. att. un 3. att.)

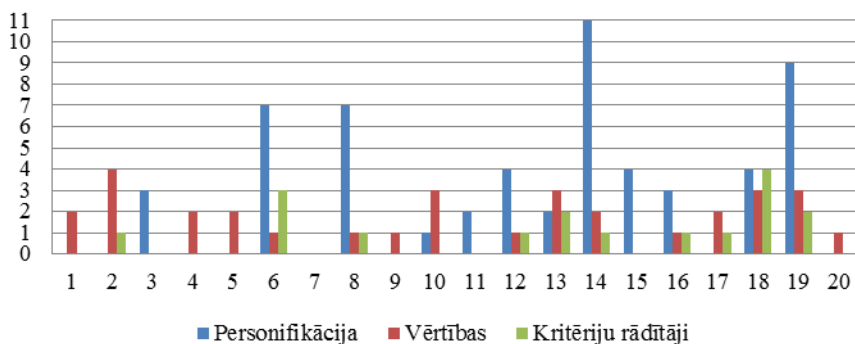

2. att. Personificētas vērtības un konstruktīvojoši kritēriju rādītāju kodi 2004. gada dokumentos

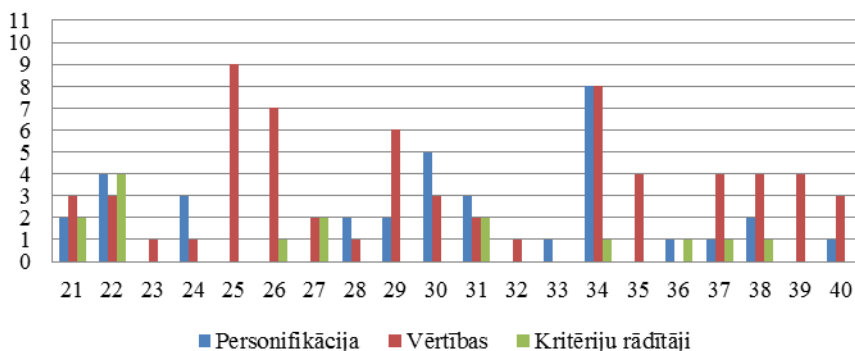

3. att. Personificētas vērtības un konstruktīvojoši kritēriju rādītāju kodi 2004. gada dokumentos (turp.)

Personificētās vērtībās balstītas attieksmes izpaužas konstruktīvojošu kritēriju rādītāju klātbūtnē (Skat. 2. att. un 3. att.) 2004. gada dokumentos tikai 6 gadījumos no 40, tas ir 15% gadījumu. Līdzīgā veidā apkopoti dati par 2007. gada dokumentiem. (Skat. 4. att. un 5. att.)

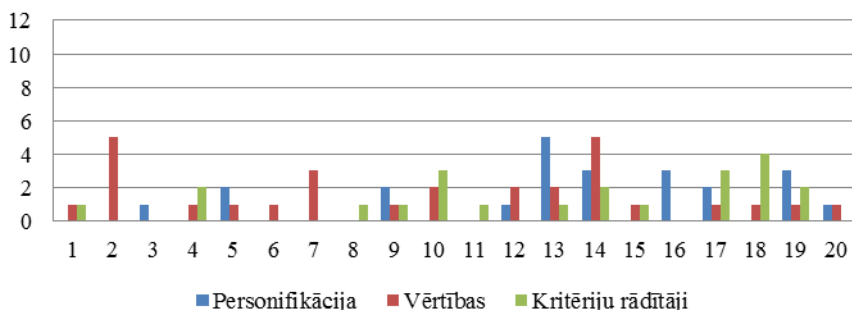
**4. att. Personificētās vērtības un konstruktivējoši kritēriju rādītāju kodi
2007. gada dokumentos**

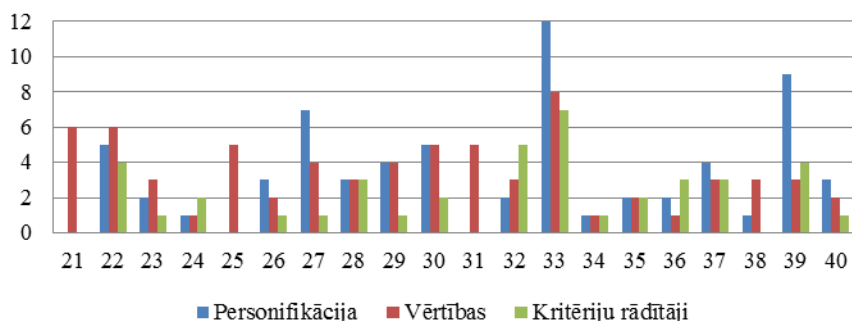
**5. att. Personificētās vērtības un konstruktivējoši kritēriju rādītāju kodi
2007. gada dokumentos (turp.)**

2007. gada dokumentos personificētās vērtībās balstītas attieksmes vienlaikus ar konstruktivējošu kritēriju klātbūtni ir sastopamas dokumentos Nr. 6, 8, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 21, 22, 31, 34, 37, 38, kopā 14 dokumentos jeb 35% (Skat.4. att. un 5. att.). Tas liecina, ka pasaules uzskata veidošanās procesu var novērot biežāk nekā 2004. gada dokumentos.

2011.gada dokumentu analīze parāda sekojošu ainu, kas raksturo personificētās vērtības vienlaikus ar konstruktivējošiem kritēriju rādītāju kodiem (Skat. 6. att. un 7. att.)

6. att. Personificētas vērtības un konstruktivējoši kritēriju rādītāju kodi 2011. gada dokumentos

7. att. Personificētas vērtības un konstruktivējoši kritēriju rādītāju kodi 2011. gada dokumentos (turp.)

Konstruktivējošu kritēriju indikatoru kodi un personificētas vērtības vienā dokumentā sastopamas biežāk un redzamas dokumentos Nr.9, 13, 14, 17, 19, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40 – kopā 21 dokumentā jeb 53% gadījumū.

Pamatojoties uz šo, var konstatēt pasaules uzskata veidošanos jauniešiem, jo ir klātesoša personificētās vērtībās balstīta attieksme pret sevi, dabu, sabiedrību. Vienlaikus nākas atzīmēt, ka pasaules uzskata veidošanās process ir izteiktāks 2011. gada un 2007. gada dokumentos, salīdzinot ar 2004. gada dokumentiem (Skat. 4. tabulu).

Pasaules uzskata veidošanās process 2004., 2007., 2011. gada dokumentos

Gads	Personifikācija un vērtības		Personifikācija un konstruktivējoši rādītāji		Personifikācija, konstruktivējoši rādītāji un vērtības		Nav minētas vērtības	
	Dok. skaits	%	Dok. skaits	%	Dok. skaits	%	Dok. skaits	%
2004.	9	23	10	25	6	15	16	40
2007.	20	50	16	40	14	35	6	15
2011.	26	65	21	53	21	53	4	4

Personifikācijas līmenis ir augstāks 2011.gada un 2007. gada dokumentos, kas raksturo tendenci, kurā liecina par jauniešu vēlmi izprast un atklāt piedāvātos tematus, personiski iesaistoties un attiecinot tos uz savu dzīvi un personisko pieredzi, formulēt savu attieksmi pret pasauli un izprast savu vietu tajā. Vienlaikus – nepersonificēto darbu klātbūtne, kā arī nekonsekvence personifikācijā liecina, ka šī vēlme nav pietiekoši apzināta un to nebalsta attiecīgās prasmes.

Kritēriju rādītāji, kas liecina par konstruktivējošu attieksmi pret sevi, dabu, vēsturi, 2011. gada dokumentos 2007. gada dokumentos ir sastopami biežāk nekā 2004. gada dokumentos. Arī gadījumu, kad pozitīvi kritēriju rādītāji sakrīt ar pozitīvu personifikāciju 2011. gada dokumentos ir vairāk nekā 2007. gada darbos (53% pret 40% – 2007.gadā un 25% – 2004. gadā).

Vērtības kā pasaules uzskata kodols ir sastopamas lielākajā daļā dokumentu. Tomēr jauniešu pārspriedumos pat pieminēšanas līmenī 2004. gadā 40% gadījumos, bet 2007. gadā 15% gadījumu un 2011.gadā 10% gadījumu vērtības nav sastopamas. 2007. gada dokumentos vairāk sastopamas jauniešiem šajā vecumposmā personiski nozīmīgas un viņu dzīvi tieši ietekmējošas vērtības (draudzība, mīlestība, ģimene, uzticēšanās, sapratne). 2007. gada dokumentos biežāk nekā 2004. gada dokumentos (20 dokumenti jeb 50% gadījumu pret 9 dokumentiem jeb 23% gadījumu) ir sastopama personificētu vērtību klātbūtne, kas liecina par pasaules uzskata kodola veidošanos.

Pasaules uzskata veidošanās process ir izteiktāks 2011.gada dokumentos, salīdzinot ar 2007. gada dokumentiem un attiecīgi salīdzinot ar 2004. gada dokumentiem (26 darbi jeb 65% pret 14 gadījumiem jeb 35% 2007. gadā un pret 6 gadījumiem jeb 15% 2004.gadā), kuros ir klātesoša personificētās vērtībās balstīta attieksme pret sevi, dabu, sabiedrību, un tā liecina par pasaules uzskata klātbūtni.

Intervijās skolotāji atzīst pasaules uzskata veidošanās nozīmi profesionālo skolu audzēkņu personības attīstībā un uzsver ģimenes atbildību, trūkumus profesionālās izglītības programmās un pedagoģiskajā procesā. Norādot, ka dažādu iemeslu dēļ ģimenes mūsdienās neveic funkcijas, kas tām (pēc pedagogu pārliecības) būtu jāveic, arī pasaules uzskatam svarīgo vērtīborientējošo un ideālus veidojošo funkciju, intervētie pedagogi mēģina norobežoties no profesionālas atbildības šajā jautājumā.

Tā kā profesionālās izglītības programmās tiek samazināts to mācību priekšmetu skaits un apjoms, kas dod iespēju attīstīt jauniešu pašrefleksijas prasmi/ spēju un veicināt vērtību pārdzīvojumu, arī skola neuzņemas šī uzdevuma veikšanu.

Pētījuma gaitā ir konstatēts, ka 2011.gada dokumentos, salīdzinot ar 2007. gada un 2004. gada dokumentiem, pasaules uzskata veidošanās process ir nosakāms izteiktāk un skaidrāk. Par to liecina personificētu vērtību un pozitīvu kritēriju indikatoru klātbūtne.

Tomēr pārējās komponentes norāda, ka profesionālo skolu audzēkņiem pasaules uzskats kā pamatatteikums pret pasauli, kas pamatota noteiktā attieksmju sistēmā, neveidojas, jo trūkst zināšanu un prasmju tās pielietot. Jauniešu darbos, arī jautājumos, kas ir tiem personīgi nozīmīgi, parādās tikai fragmentāras zināšanas un nav konstatējama prasme tās pielietot.

Pētījuma sākotnējais pieņēmums, ko daļēji apstiprināja profesionālās izglītības pedagogu intervijas, ka pasaules uzskata veidošanās procesu tieši ietekmē profesionālās izglītības programmu saturs, pētījuma gaitā neapstiprinājās, jo kontentanalīzes rezultātā iegūtie dati liecina, ka 2011. un 2007. gada dokumentos pasaules uzskata klātbūtne ir izteiktāka nekā 2004. gada dokumentos, turklāt programmu saturs būtiski nemainījās un proporcija starp priekšmetu grupām saglabājās.

Analizētie dokumenti ļauj secināt, ka pasaules uzskata komponentes jauniešu darbos liecina drīzāk par pasaules uzskatu kā procesu, nevis procesa rezultātu.

Pētījuma gaitā iegūtie rezultāti ir analizēti ar statistiskās analīzes metodēm programmā SPSS. Datu statistiskā apstrāde apstiprina pozitīvu korelāciju starp kvalitatīvajā pētījumā izvirzītajiem kritērijiem un norāda, ka šī korelācija longitudināli ir statistiski nozīmīga. Atsevišķu saturiski pretrunīgu elementu korelācija liecina par nekonsekvenci audzēkņu uzskatos un arī nevēlēšanos savus uzskatus un attieksmes paust atklāti. Regresiju analīze apliecina pasaules uzskata kodola elementu – personifikācijas un vērtību – ciešo saistību ar vienu no attieksmju grupām, t.i., attieksmi pret sabiedrību, kur minimālas izmaiņas personificētu vērtību klātbūtnē izraisa būtiskas izmaiņas minētajā attieksmju grupā, tādējādi ietekmējot pozicionēšanos.

Trešajā daļā „Pasaules uzskata veidošanās pedagoģiskās iespējas Latvijas profesionālajā izglītībā” i zskatītas audzēkņu pasaules uzskata

konstruēšanas veicināšanas iespējas humānās paradigmas ietvaros profesionālajā izglītībā.

Pirmajā apakšnodaļā „Humānā paradigma izglītībā profesionālās izglītības realizācija” raksturota paradigmu maiņa izglītībā un humānā paradigma Latvijas izglītības telpā.

Humānā paradigma iespaido pedagoģisko refleksiju Latvijā, uzsverot izglītības saistību ar garīgo (transcendences) dimensiju, cilvēka spēju uz pašattīstību un pašaktualizāciju, nepieciešamību pēc humanizācijas, socializācijas un iekļaušanās kultūrā ar vērtību pārdzīvojumu. Tātad tiek paredzētas un pedagoģiski virzītas kvalitatīvas izmaiņas cilvēka personībā. Šīs izmaiņas aptver pasaules uzskats kā individuāla paradigma.

Pasaules uzskata veidošanos kā kvalitatīvas pārmaiņas audzēkņu personībā spēj virzīt un ietekmēt pedagoga personība, viņa pedagoģiskās nostādnēs, kā arī mācībās, sadarbībā ar audzēkņiem izmantotie metodiskie paņēmieni.

Humānā izglītības paradigma priekšplānā izvirza audzēkņa personību, norādot uz mācīšanos kā izglītības procesa centrālo komponenti, kas ir individuāla un balstās katra personiskajā pieredzē. Šāda pieeja izglītībai veicina pasaules uzskata kā individuālās paradigmas veidošanos un attīstību, jo rosina un atbalsta audzēkņa aktivitāti, nodrošinot atbilstošu mācību vidi.

Otrā apakšnodaļā „Pasaules uzskata veidošanās iespējas saistībā ar Latvijas profesionālās izglītības likumdošanu” atklāj, ka likumi un citas tiesību normas, kas regulē profesionālās izglītības procesu, kopumā pievērš uzmanību audzēkņu personības attīstībai, kaut arī tieši nelieto pasaules uzskata jēdzienu. Likumdošanā vairākkārt uzsvērtā personības attīstības, vispusīgās attīstības un vērtību sistēmas veidošanās aktualitāte, kā arī uzdevums veidot pozitīvu attieksmi pret līdzcilvēkiem un valsti apliecina audzēkņu pasaules uzskata kā personības attīstības komponentes nozīmi. Tiesību normas atbilst izglītības humānajai paradigmai.

Trešā apakšnodaļā „Pedagoga personības un kompetenču loma jauniešu pasaules uzskata izveidē” analizē pedagoga personības lomu audzēkņu pasaules uzskata veidošanās procesā, pievēršoties pedagoga profesijas standartos izvirzītajām prasībām un pedagoga kompetencēm, kas ietekmē viņa pašrealizāciju un profesionālo darbību. Šajā apakšnodaļā konstatēts, ka gan skolotāja, gan profesionālās izglītības pedagoga profesijas standarti tikai daļēji atbilst izglītības humānajai paradigmai.

Ceturtnā apakšnodaļā „Ekspertu viedoklis par pasaules uzskata veidošanās iespējām profesionālajās skolās” analizē ekspertu (divu skolu direktoru un VISC speciālista) viedokli daļēji strukturētās intervijās pēc iepazīšanās ar pētījuma rezultātiem.

Kopumā eksperti atzīst, ka audzēkņu pasaules uzskats veidojas ģimenes, skolas (pedagoga) un pasaules audzēkņa mijattiecību un mijiedarbības rezultātā. Iespējamo rezultātu ietekmē gan programmas saturs, gan arī pedagoga kompetences, pedagoga personība, pedagoga pasaules uzskats un

ieinteresētība, kā arī prasme saliedēt vienotā procesā mācības (teorētiskās un praktiskās) un ārpusklases pasākumus. Eksperti uzsver pedagoga kompetences kā noteicošo un primāro faktoru pasaules uzskata veidošanas veicināšanā, salīdzinot ar programmas saturu. Eksperti atzīst vides ietekmi uz pasaules uzskata veidošanos, saprotot ar to gan skolas vidi, gan iespēju audzēkņiem būt ārpus ierastās apkārtnes un iepazīt kultūras mantojumu, gan sabiedrību kopumā un to, kādos sociāli ekonomiskajos apstākļos patlaban notiek profesionālās izglītības attīstība. Doma par vides ietekmi uz sasauces ar piedzīvojumu pedagoģijas idejām un iespējām. Eksperti atzīmē ģimenes nerealizēto vērtību pārdzīvojuma un audzēkņu pašvērtējuma veidošanos un skolas ierobežotās iespējas kompensēt ģimenē neiegūto.

Piektajā apakšnodaļā „Ieteikumi pa saules uzskata veidošanas veicināšanai profesionālajā izglītībā” ir izstrādāti ieteikumi, kas var sekmēt audzēkņu pasaules uzskata veidošanos. Tie pamatoti konsekvētā pārejā uz humāno paradigmu profesionālo skolu ikdienas darbā, kas ļautu balstīties kritiskā konstruktīvisma idejās un piedzīvojumu pedagoģijas atziņās. Ieteikumi ir trijos galvenajos virzienos:

- pedagoga personības attīstībā,
- pedagoga un audzēkņa sadarbībā,
- mācīšanos veicinošā mācību vidē.

5. tabula

Ieteikumi pasaules uzskata veidošanās veicināšanai

Pedagoga personības attīstība	Pedagoga un audzēkņa sadarbība	Mācīšanos veicinoša mācību vide
1. Stimulēt pedagoga personības iekšējos procesus: pašnovērtēšanu, pašanalīzi, pašvērtējumu, kas veicina pašapziņu un pašcieņu	1. Organizēt audzēkņa iekšējo procesu stimulēšanu mācību procesā veicinot pašanalīzi, pieredzes analīzi, refleksiju	1. Moduļu veida plānojumu piemērot arī teorētiskajām nodarbībām
2. Attīstīt refleksijas prasmi	2. Attīstīt refleksijas prasmi, paredzot refleksiju atbalstošas mācību nodarbības mērķim	2. Dot iespēju pedagogam kopā ar audzēkņiem plānot mācību nodarbību laika sadalījumu; 3. Izmantot integrētās nodarbības

Pedagoga personības attīstība	Pedagoga un audzēkņa sadarbība	Mācīšanos veicinoša mācību vide
3. Aktualizēt morāles jautājumus pašrefleksijā	3. Aktualizēt morāles jautājumus, iekļaujot mācību saturā vispārējās un profesionālās ētikas dilemmas	4. Paredzēt laiku individuālām sarunām starp pedagogu un audzēkni
4. Apgūt un attīstīt dialoga prasmes, atzīstot audzēkni par līdzvērtīgu dialoga partneri	4. Veidot dialogus starp pedagogu un audzēkni, iepazīstot abu līdzšinējo pieredzi; 5. Aktualizēt dialogu par sociālajiem procesiem jebkura mācību priekšmeta nodarbībās	5. Piemērot mācību vidi dialoga veidošanai
5. Uztvert un īstenot mācīšanās procesu kā piedzīvojumu	6. Balstīt mācīšanos audzēkņu pieredzē, 7. Veicināt individuālo vērtību pārdzīvojumu refleksijā	6. Iekļaut piedzīvojumu mācību procesā, paredzot iespēju izmantot dažādas ārpusskolas vides kā mācību vidi

Pasaules uzskata veidošanās procesā svarīgākie ir iekšējie procesi cilvēka personībā, pedagoga un audzēkņa mijiedarbībā. Iekšējie procesi ietver pašizziņu, pašuztveri, pašanalīzi un pašvērtējumu, kas refleksijā summējas kā pašrefleksija. Personības iekšējie procesi attīstās, ja ir iespējama refleksija, kurai nepieciešams paredzēt laiku mācību procesā. Tādēļ nepieciešams nodrošināt šādu iespēju, atbilstoši organizējot mācību vidi profesionālajā skolā. Pedagoģa personības ietekme, mācības kā piedzīvojums un reflektēta pieredze ļaus audzēknim konstruēt pamatattieksmi pret pasauli – pasaules uzskatu.

Secinājumi

- Sabiedrības ilgtspējīgas attīstības uzdevumi izvirza prasību pēc izglītības, kas, balstoties humānajā paradigmā, spētu veicināt katra cilvēka un vienlaicīgi ar to visas sabiedrības atbildīgu darbošanos cilvēces tālākās pastāvēšanas vārdā. Pasaules uzskata kā katra cilvēka individuālās dzīves paradigmas veidošanās izglītībā tādējādi kļūst par vienu no pedagoģijas uzdevumiem.
- Pasaules uzskata veidošanās centrā ir personificētas vērtības, kas nosaka cilvēka attieksmes pret sevi, dabu un sabiedrību. Pasaules uzskatu veidojošās komponentes – transcendence (personifikācija), vērtības (personificēti vērtējumi), jābūtība (jēgpilni mērķi un ideāli), zināšanas (par sevi, dabu un sabiedrību) – ir pamats kritērijiem, pēc kuriem nosakāma pasaules uzskata klātbūtne profesionālo skolu audzēkņu Valsts centralizētā eksāmena latviešu valodā un literatūrā rakstītajos pārspriedumos.
- Pasaules uzskata veidošanās un apzināšanās process izglītības un mūžizglītības ietvaros kā savas personiskās pieredzes un jaunu zināšanu sintēze konstruktīvā vai dekonstruktīvā pamatattieksmē pret pasauli (sevi, dabu un sabiedrību) atbilst kritiskā konstruktīvisma izglītības teorijas nostādņēm. Uzsverot izglītības kā zināšanu, prasmju un attieksmju veidošanās procesa hermeneitiski interpretatīvo raksturu, kritiskais konstruktīvisms pamato pasaules uzskatu kā individuālu konstrukciju vai interpretāciju. Pašnoteikšanās, līdznoteikšanās un emancipācija kļūst par izglītības pamatmērķi, kas sasniedzams, sociālās sadarbības rezultātus apzinoties refleksijā un iekļaujot tos pasaules uzskatā, tādējādi veicinot pozicionēšanās izmaiņas pasaules uzskata individuālajā konstrukcijā.
- Pētījumā analizētie 2004., 2007., 2011. gada darbi n eliecina p ar profesionālo skolu audzēkņu noturīgām zināšanām, kas atklātos faktu veidā, un prasmi šīs zināšanas pielietot, respektīvi – interpretēt (83-91% darbos fakti ir sadzīviski, izmantoti ilustrācijai, bet netiek analizēti).
- Pasaules uzskata kā individuālās paradigmas un personības attīstības komponentes veidošanās profesionālajā izglītībā ļauj konstatēt pozitīvas attīstības tendenci laika periodā no 2004. līdz 2007. un 2011.gadam jo pieaug to dokumentu skaits, kuros ir konstruktīvo kritēriju rādītāji un personificētas vērtības, vienlaikus samazinoties to dokumentu skaitam, kuros vērtības nav minētas (40% - 2004.gadā, 15% - 2007.gadā, 4% - 2011.gadā).

- Par pasaules uzskata veidošanos liecina konstruktīvo kritēriju (pašcienas, dabas veseluma un sevis kā dabas daļas apzināšanās un izpratne par savu un savas ģimenes vēsturi sabiedrības attīstībā) un personificētu vērtību klātbūtne (pēc kontentanālizē rezultātiem šādi darbi no pētījuma kopas veido 15% – 2004. gadā, 35% – 2007. gadā, 53 % – 2011. gadā, tātad šajos gadījumos notiek pasaules uzskata kā individuālās paradigmas veidošanās).
- Latvijas izglītības likumdošana pievērš pietiekamu uzmanību jautājumiem, kas paredz audzēkņa personības attīstību, tātad arī pasaules uzskata veidošanos, īpaši uzsverot vērtību un konstruktīvu attieksmju aktualitāti, bet profesionālās izglītības programmās ir vidēji 21% mācību priekšmetu, kuru saturs paredz refleksiju par personības attīstībai nozīmīgiem tematiem; arī skolotāju viedokļos ir vērojama vēlme norobežoties no atbildības par audzēkņu pasaules uzskata konstruēšanas procesu, uzsverot ģimenes nozīmi un atbildību, izglītības programmu un pedagoģiskā procesa nepilnības.
- Pasaules uzskata veidošanos profesionālajā izglītībā ir iespējams veicināt, atbalstot pedagoga personības attīstību, tālāk attīstot pedagoga un audzēkņa sadarbību un humānajai izglītībai atbilstošu mācību vidi. Pedagoga personības attīstībai būtiska ir pedagoga refleksijas, īpaši pašrefleksijas prasme, kas ietver morāles jautājumu, profesionālās un dzīves pieredzes refleksiju. Pedagoga un audzēkņa sadarbībai ir jābalstās kopēji apzinātos mērķos, individuālajā pieredzē un tās refleksijā, kas veicina vērtību pārdzīvojumu.

Pētījuma gaita un rezultāti prezentēti zinātniskās konferencēs

- RPIVA 5. starptautiskā zinātniskā konference *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā* 2010. gada 24.-25. martā, referāts „Pasaules uzskata implikācijas izglītībā”
- IAHE un LPU zinātniskā konference *Izglītība pilsoniskai sabiedrībai* 2010. gada 5.-6. septembrī, referāts – „Pasaules uzskats mūsdienu izglītībā pilsoniskai sabiedrībai”
- RTU 51. starptautiskā zinātniskā konference 2010. gada 15. oktobrī – referāts „Pedagogu kompetences un jauniešu pasaules uzskats: teorētiskie aspekti”
- RTU 52. starptautiskā zinātniskā konference 2011. gada oktobrī – referāts „Profesionālo skolu audzēkņu pasaules uzskata kvalitatīvie parametri”

- 5th International Scientific Conference *Rural Environment. Education. Personality*. March, 21-22, 2012, Jelgava, Latvia. Presentation of the paper: „Comparative Analysis of Weltanschauung in Vocational School Students”.
- 14th Annual International Conference on Education. 21-24 May, 2012, Athens, Greece. Presentation of the paper: „Weltanschauung in Vocational Education in Latvia”
- RTU 53rd International Scientific Conference, dedicated to the 50th Anniversary and the 1st Congress of World Engineers and Riga Politechnical Institute /RTU Alumni. October, 11-12, 2012, Riga, Latvia. Presentation of paper „Formation of Personal Worldview in Learning Environment of Vocational School”

Publikācijas starptautiskos vispāratzītos recenzējamās izdevumos:

1. Augškalne, I., Garjāne, B. (2010) Pasaules uzskata implikācijas izglītībā. **No:** *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā*. Rīga: RPIVA, 24.-31.lpp.
2. Garjāne, B., Augškalne, I.(2010) Personības attīstība iespējas Latvijas izglītības normatīvo aktu kontekstā. *RTU Zinātniskie Raksti, Humanitārās un sociālās zinātnes*, 8.sērija, 17.sējums, 17.-22.lpp.
3. Augškalne, I., Garjāne, B. (2011) Pasaules uzskats pilsoniskai sabiedrībai mūsdienu izglītībā. *Pedagoģija: teorija un prakse VI: Izglītība un pilsoniskā sabiedrība*. Zinātnisko rakstu krājums.Liepāja: LiePA, 78.-93.lpp.
4. Garjāne, B.,Augškalne, I. (2012) Pedagogu kompetences un jauniešu pasaules uzskats: teorētiskie aspekti. RTU Zinātniskie raksti, Humanitārās un sociālās zinātnes, 20.sējums, 64.-68.lpp
5. Augškalne, I., Garjane B. (2012) Comparative Analysis of Weltanschauung in Vocational School Students. **In:** *Rural environment. Education. Personality*. (REEP): proceedings of the 5th International scientific conference, March 21st–22nd, Jelgava. Latvia University of Agriculture. Faculty of Engineering, Institute of Education and Home Economics. Jelgava: Latvia University of Agriculture, p.291-306.
6. Augškalne, I. (2012) Weltanschauung in Vocational Education in Latvia. (Iesniegts publicēšanai 2012. gada aprīlī.) Athens Institute for Education and Research.
7. Augškalne, I. (2012) Formation of the student's world view in educational environment in the vocational education **In:** Riga Technical University 53rd International Scientific Conference, dedicated to the 50th anniversary.

Citas publikācijas:

- *Antoloģija ētikā vidusskolai* (2001) Rīga: RaKa – sastādītāja Mācību līdzekļi
- *Ētika 1. klasei* (2004). Rīga: RaKa – līdzautore, skolotāja grāmatas autore
- *Ētika 2.klasei* (2005). Rīga: RaKa – līdzautore, skolotāja grāmatas autore
- *Ētika 3. klasei* (2006). Rīga: RaKa – līdzautore, skolotāja grāmatas autore

**Latvia University of Agriculture
Faculty of Engineering
Institute of Education and Home economics**

Mg. paed., Mg. hist. Inese Augškalne

WELTANSHAUUNG IN VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS

SYNOPSIS

of the doctoral thesis, sub-field of school pedagogy,
for the scientific degree of Dr.paed.

Jelgava 2012

General description of the doctoral thesis

The Doctoral thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, suggestions and appendices, 140 pages (161 pages with appendices), 152 bibliography entries and internet resources in Latvian, English, German and Russian.

The author has graduated from doctoral study programme in pedagogy in the Institute of Education in Home Economics at the Latvia University of Agriculture. Her work experience is 31 years, of those, 23 years in vocational education.

Topicality of the research

We live in a world that has doubted its sustainability. The anxiety has been the basis for the UNO to announce the decade for “Education for sustainable development” from 2005 to 2014. The necessity for sustainability, implying development where the needs of the present generations are met without danger for future generations, indicates a change of paradigms in the contemporary society.

Paradigm is an important model for viewing the development of the society. The previous paradigm was focussed on maximum use of the existent opportunities and resources of the world. The new paradigm of development of society recognises sustainability as a must and a value. It confirms the much-felt but hard to rationalise connection humanity has felt towards the members of the human race and the nature. The change of paradigms serves as the explanation for the society turning to issues of sustainability and the importance of education in implementing sustainability in life.

With the change of paradigms, the changes in the paradigms of research are connected with moving from researching the world to be utilised to research focussed on sustaining and preserving the world for the next generations. Such changes in the research paradigm encourage to focus research on humanity, their inner world, looking closer at the spiritual development, experience of values, formation of self.

Paradigm of education determines the way the society sees the reality of education. It shows the duties of the students, their responsibility for learning, the rights and duties of teachers, the content of study programmes and the organisation of education. The paradigm defines both the goals of education and the values that lie under it, thus forming a set of relatively stable ideas, proposals and theories and determines the direction of practice.

The current paradigm in education assumes that expansion of economy is positive, and the progress is ensured by the capacity of the individual to consume more and newer products. Equality in the paradigm of industrial consumerism means equal opportunities to acquire education to participate in the global economy with labour and consumption. Education is part of that paradigm; this can be seen from the terminology of market relations in

education (education as commodity, student as a client, competition in the study process and competition for clients, advertising, etc.). This is juxtaposed to the new – humanistic paradigm. It underlines the place of human in the biosphere and social responsibilities, including the responsibility to the next generations. Humanistic paradigm in education promotes values of reasonable consumption and solidarity.

Education influences everyone. Thus education paradigm influences the individual paradigm where every individual forms their own relationships with the world. Such paradigm is the world view, which forms in the human mind, is based on perception and understanding of the world, and structures the chaotic impressions. Paradigm as a world view and individual construct proceeds from common practical system of ideas. It is also a social construct, connected with the historical reality. One's world view becomes the influencing paradigm in the life of the society, as it determines the way a person thinks, problem solutions, what goals are set and what the values are. Socially dominant paradigms are seldom openly formulated, but nevertheless they influence the way the majority perceive reality. The dialectic link thus feeds back from the individual world view (paradigm) into the dominant social paradigm, thus influencing the paradigms of research and education.

If the individual paradigm (world view) is considered a part and goal of the educational process, that could enhance education for sustainability of the society, promoting formation of the world view becomes a topical task and result of education. At the same time it preserves the philosophical significance of the individual meaning of life. Philosophical insights into characteristics of world view and explanations of its constituents and formation are a means for studying world view as a pedagogical phenomenon.

If world view is considered as a result of education, its goal is to become the drive and foundation of future activities, thus developing the society. The growing topicality of vocational education demands more attention for the formation of world view within this branch of education, as many young people discontinue their formal education after vocational school, possibly lacking sufficient conscious skills to further the development of their world view.

Many different vocational schools have developed in Latvia in the past decades. The schools differ as to both their founders and goals: vocational schools, colleges, competence centres overseen directly by the state or through the local municipality. As the aims and objectives of all establishments are educational, this thesis uses the cover term 'vocational schools'. Similarly, the cover term 'students' has been used referring to the young people attending such educational establishments.

Assuming that the world view is an individual paradigm, analogous to the result of education, and based on observations revealing that the changes in the programmes of vocational education are often pedagogically ungrounded; the

following research problem has been formulated: the formation of knowledge skills and attitudes obtained by the young people in the study process into unified system (world view) based on personally significant values and determining individual attitude towards the reality and self, and the direction of life.

These aspects determine the title of the doctoral thesis – Study of World Views of Vocational School Students.

Object of the research

Formation of the world view in vocational school students.

Subject of the research

The world-view of the vocational school students

The research is limited to the world view as a definite and specific phenomenon in education, expressed in vocational school students' state exam essays, and commented by teachers and experts.

Goal of the research –

Identify and verify formation of world views of vocational school students.

Research questions

1. What is the meaning of world view in education processes?
2. Which criteria determine formation of the world-view?
3. How is the world view expressed in the exam essays of vocational school students?
4. How to foster the formation of the world view in vocational school students during the learning process?

Research objectives:

1. To analyse the concept of world view from philosophical and pedagogical perspective, and to design a model of world view;
2. To develop criteria and indicators of the world-view;
3. To analyse and describe world view of vocational school students as it is revealed in the essays for SCE in the Latvian language and literature applying content analysis, determining the features of the world view, and performing mathematically-statistic data processing and analysis
4. To involve expert evaluation the formation of world-view in analysis of its actuality in vocational education
5. To describe and analyse pedagogical means for world view formation of vocational school students.
6. To develop the recommendations for modifications of the learning environment and learning process to sustain world view formation.

Methodologically, the research is based on the ideas of T. Kuhn, E. Laszlo, J. Spring, E. Eisner, M. Day, T. Popkewitz, N. Burbules, C. Toress, L. Idol, B. Jones, R. Barr, J. Tagg about paradigms in society, science and education. In the theory of pedagogy, the research of world view cannot be done without the

theory of constructivism, especially critical constructivism, dominated by views of the importance of informed and conscious meaning in the life of the individual and the society – W. Klafki, J. Kincheloe, M. Daugimas, V. Richardson, S. Sergejev et al. General justification of the concept of world view finds its basis in phenomenology, hermeneutics, existentialism and linguistic philosophy which share the idea that human existence is a view of the world which blends an individual with the world: 19th century philosophers V.G.F.Hegel, S. Kierkegaard, V. Dilthey, 20th century thinkers E. Husserl, K. Jaspers, M. Heidegger and L. Wittgenstein, and the representatives of the post-modernism, J. Derrida, P. Berger, T. Luckmann and M. Foucault.

Research methods:

Theoretical

- Analysis of literature,
- Analysis of education legislation from the perspective of world view formation

Empirical

- Analysis of essays written for the state centralised exam in Latvian language and literature by vocational school students.

Ex post factum experiment

- Interviews
 - narrative interviews
 - interviews with experts (partially structured)
- Content analysis with Weft QDA software
- Statistical processing and analysis of data with SPSS software

Type of research

Observational longitudinal study of trends.

Contributors to the study:

- Students who have graduated from vocational schools in 2004 (120 randomly selected respondents), in 2007 (120 randomly selected respondents), and in 2011 (120 randomly selected respondents);
- Teachers at the vocational schools (6 respondents);
- Principals of the vocational schools (2 respondents);
- Expert from the Vocational Education Department of the National Centre for Education (1 respondent).

Research stages

Stage 1. 2007-2008. Research on the theoretical aspects of world view as an individual paradigm, development of the model of formation of world view, criteria for presence of Weltanschauung [in essays]. Preliminary research and choice of essays for the state centralised exam in Latvian language and literature by vocational school students. Aim: to develop the text corpus for research, group them thematically and mark the presence of personification in the documents.

Stage 2. 2008 – 2009. Analysis of integration of world view in pedagogy, research of its connection with professional education in vocational education programme content, interviews with teachers. Goals: to analyse the content of vocational education programmes; collect and analyse teacher views on the possibilities the programmes allow for reflection on issues essential to the world view and the encouraging of formation of a world view for the young people within the framework of vocational education.

Stage 3. 2010-2011. Deeper content analysis of the text corpus, summarisation of the research results. Goals: to analyse if and to what extent the student essays show the formation of a world view in the graduates of vocational schools; collect and analyse the pedagogical possibilities for encouraging formation of world view with appropriate pedagogical means (tools).

Stage 4 . 2011-2012. Research into the pedagogical possibilities of promoting formation of world view as an individual paradigm in vocational education; the research results are analysed in expert interviews; the data of the presence of world view in the student essays are processed by statistical analysis. Analysis and interpretation of the research results. Goals: to analyse the possibilities for pedagogical support of formation of world view within the vocational education.

Scientific novelty of the research

- Actualisation of world view in the humanistic paradigm in education;
- Model of formation of world view (Weltanschauung)
- Development of the criteria and indicators for formation of Weltanschauung

Practical significance and implications

Integration of humanitarian paradigm in teaching and learning process in vocational education, detection of main tendencies of the world view formation as a component of personality development in the vocational education, recommendations for the improvement of the personality development and formation of the world view in the vocational schools

The theoretical basis of the research are the analysis of the role of paradigms in the development of the society and connections between paradigms of different levels by T. Kuhn, E. Laszlo, J. Spring, E. Eisner, M. Day, T. Popkewitz, N. Burbules, C. Toress, L. Idol, B. Jones, R. Barr, J. Tagg. Thoughts of the philosophers V.G.F. Hegel, S. Kierkegaard, V. Dilthey, 20th century thinkers E. Husserl, K. Jaspers, M. Heidegger and L. Wittgenstein, have been used to analyse the place and significance of world view in individual's life. The post-modernist views have been discussed based on works by P. Berger, T. Luckmann, and M. Foucault. For in-depth study, the works of historians of philosophy as V. McCarty, have been used. Special place in systematic analysis of world view is allotted to D. Naugle, whose

chronology of development of world view forms the foundation of the analysis of world view in this thesis.

The model of formation of the world view is based on the ideas of I. Kant, E. Huserl and M. Heidegger, and Latvian philosophers T. Celms and Z. Maurina, as well as K. Kalnciems. Theoretical basis for the study include the ideas of A. Maslow and S. Freud, D. Aert, D. Shapovalov about separate structures of world view.

Analysis of possibilities of formation of world view has been based on conceptual documents regulating education in Latvia (Conception of Education, Conception of Development of Education, 2007-2013) and legislation of education (Law of Education, Law of General Education, Law of Vocational Education). At the same time concepts of holistic approaches in pedagogy by J. Dewey, H. Gudjon, D. Lieģniece and I. Nazarova. The theory of critical constructivism is analysed from the perspective of world view concept (J. Kincheloe, V. Richardson, L. Steffe and J. Gale, S. Harlow, M. Dougiamas, N. Vorobyov, O. Novakova, L. Pisareva, A. Adamenko). Possibilities of world view formation have been discussed in connection with education paradigms in Latvia in the works by R. Alijev, I. Belickis, and L. Geikina. In the research process, the ERIC (Educational Research Informational Center) and East View, and Questia online databases are used. The thesis has analysed the book by V. Kalfki about critical constructivism, and used the discussion of the subject in the research by H. Gudjon and Z. Rubene which substantially complement the contemporary thought in Latvia.

Statements for oral examination of thesis

1. World view is pedagogically important phenomenon which influences one's search for personal meaning of life and life; and expresses itself in the form of constructive attitudes towards self, nature and society, based on internalised values.
2. Presence and construction of world view is determined on the basis of the following criteria: attitude towards oneself (indicators: dignity or alienation); attitude towards nature (indicators: awareness of nature as a whole or expression of declarative views); and attitude towards society—history (indicators: awareness of one's place in the general flow of history or belief that history is distanced from self).
3. Formation of world view in vocational education can be fostered by teacher and student actions which include shared learning goals, supporting the students' ability to reflect and position a constructive attitude towards self, nature and society, based upon the individual experience.

Content of the doctoral thesis

The first chapter „Analysis of world view from the point of philosophy and pedagogy” presents a study of the understanding of world view as specific human attitude.

World view as a special way for an individual to interpret his/her attitude towards the world has of interest to many philosophers for a long time; however, world view concept was introduced in Western European philosophy only in the 19th century. If we assume that world view formation is an integral part of personality formation, then Weltanschauung is a matter of both pedagogy and philosophy, especially on the level of personal philosophy, as it promotes self-awareness and knowledge of the meaning and goals of life.

Subchapter 1, “Philosophical view on the Weltanschauung in C19 and C20”, analyses development of world view concept in the 19th and 20th century, identifies the structural elements of this concept and its relation to educational process, focussing on world view as moral perception of the world, cohesion and coherence in the world view, world view as the meaning of existence, and the subjective nature and social significance of the world view.

Human experience is of extreme importance in the formation of world view, especially the moral (value) aspects of experience which are recognised as personally important and thus form personified attitude. Moral experience can initiate the seeking of the transcendent dimension of the world view, given that the depth of perception of the world is created by the human transcending one's self (G.W. F. Hegel, S. Kierkegaard, and W. Dilthey)

World view is related to individual experience, in particular, moral aspects (values) and religion. By assuming that the depth of the world perception depends on individual's ability to rise above him/her, it is possible to seek the transcendental dimension of world view (G.W.F.Hegel, S.Kierkegaard and W.Dilthey). World view is revealed in individual's creative activity (G.W.F.Hegel, W.Dilthey and E.Husserl). It is uniform and coherent, associated with elements of the psyche, and can be described as a model; it is expressed in one's attitudes towards reality and with the means of language (W.Dilthey, K.Jaspers, E. Husserl and M.Heidegger). World view is a personal achievement (Husserl) and it defines individual's attitude towards life (E. Husserl, K.Jaspers, and M. Heidegger); that is why it is revealed in personal attitudes. Attitudes and thus also partially world view are influenced by upbringing (E.Husserl, K.Jaspers and M. Heidegger) and environment (M.Heidegger) which is an integral part of educational process. Despite the fact that it is impossible to establish criteria of truth of world view (M. Heidegger), it is possible to establish criteria that can be used in determining the presence of world view.

Conscious humanism-based attitudes of an individual towards reality (M.Heidegger) take the form of consciously defined internalised values in

world views of young people. Meaning of the world is ascertained through involvement (L. Wittgenstein). World view, even if called differently, is a subjective, human-made construction (J.Derrida) which influences the life of an individual (M.Foucault) and society (P.Berger and K. Luckmann) and thus can be a focal point of the study.

Subchapter 2, “Content of world view and possibilities of facilitating its formation in education”, the structure of the world view is discussed; a model of formation of Weltanschauung is developed, and the possibilities of facilitation of world view as a part of development of personality in critical constructivism theory reviewed.

The general direction of the world view reveals its possible constituents and relationships, and corroborates the formation of a model of the world view.

Table 1

General direction of world view

Parts	World system; Frame, structure; Spiritual experience in attitudes; Independent interpretation; Self-created self-sufficient system of concepts.
Markers	Coherent, internally united; Structurally uniform, Internally united; Individual achievement; Formulated in language.
Formation	Reflection; Imagination; Exploration.

World view is a system of human made conceptual framework that reflects a person's spiritual experience, which manifests itself in the attitudes towards oneself, nature and society. Thus, the base attitude is formed to the world and life. World view is internally united; the individual components are coordinated and are not mutually contradictory. It is a structure uniform for all people, so it is possible to develop a model of its formation, which characterizes formation of any human world view. As an individual achievement, a world view is understood and formed as a linguistic reflection, formulating an attitude towards cognition and conscious imagination of the world.

World view can thus be considered as an individual and internal structure, human interpretation of self and the world structured in attitudes and is formed by life experience.

In order to explore the world view as an individual structure and its constituent elements, a model of formation of world view has been developed. Visualizing this model in three-dimensional form, it is necessary to define the border points of world as a three-dimensional model, and describe or define its components.

Table 2

Border points of formation of world view

Transcendence	Ability to transcend the circumstances and self; Religious dimension; Personal metaphysics; Nearing to selfhood; Self-awareness, possession of self (personification)
Values	Evaluation of self and others; Humanistic moral view; Self-forming (personified) evaluations.
Being	Meaningful aims and ideals
Knowledge	Perception of natural order and the meaning of life; Knowledge of self in relation to nature and society.

On the basis of opinions regarding the components of world view, namely, knowledge (theoretical and practical) and attitudes, which are expressed as ideals and being; values, which are central to world view; and link between world view and transcendence, a structural model of formation of the world view is developed (see Figure 1). Knowledge, as well as attitudes and values are oriented in three main directions – towards an individual, nature and society – all of which exist around certain values and are linked with transcendence.

The structural model of world view designed during the study, as well as methodological justification of the study stemming from philosophy allows establishing several criteria that can be used in assessing the presence of world view. As world view is based on attitudes towards one's self (individual), nature and society (history), three criteria are established. Each of them consists of two indicators: the first is constructive because it expresses positive attitude; and the second is deconstructive because it expresses negative (alienated) attitude. The first criterion is an attitude towards one's self which describes individual's ability to be aware of himself/herself and to accept himself/herself. From the perspective of the positive indicator, this attitude is expressed as dignity and, according to the structural model of world view (see Figure 1), encompasses certain practical and theoretical knowledge, ideals and

certain aspects of transcendence. From the perspective of the deconstructive indicator, attitude towards one's self is alienated; nevertheless, according to the structural model of world view, it is still based on certain knowledge, ideals and values (see Table 2).

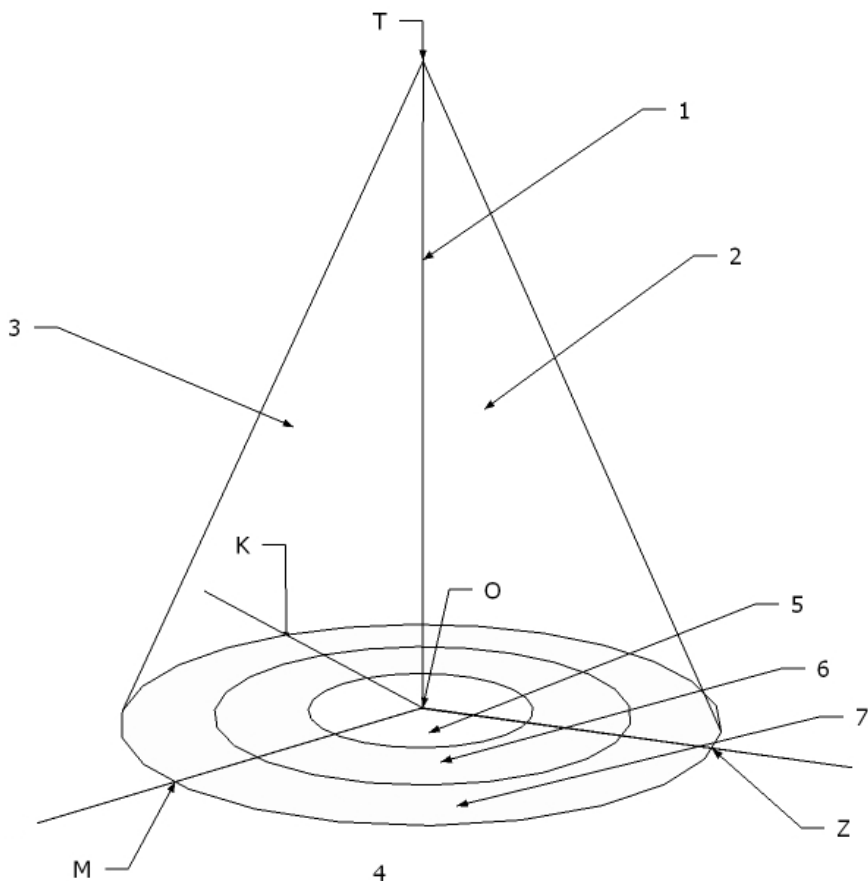

Figure 1. Structural model of formation of the world view

OT (1) The t ranscendent; ZTOM (2) The world (nature a nd t echnologies); KOMT (3) Society (human history); M OTZ (4) Human s elf; 5. Values. 6 . Being. 7. Theory.

Table 3

Criteria and indicators of world view

Criterion/Indicator	Constructive	Deconstructive
Attitude towards one's self	Dignity	Alienation
Attitude towards nature	Awareness of nature as a whole and one's self as a part of it	Expression of declarative views
Attitude towards history (society)	Perception of one's own history and history of one's family as a part of the general flow of history History of me and my family for the development of society	Perception of history as a history of others which does not influence one's self Social processes/history are alienated from personal life

Similarly (see Table 3) constructive indicators reflect one's awareness of nature as a whole and one's self as a part of it; they also reflect perception of history of me and my family for the development of society. Positive indicators cover all elements of the structural model (see Figure 1) and, in accordance with the structural model of world view, base the theoretical knowledge on the awareness of ideals and being, which on their turn derive from values.

Analysis of legal acts adopted in the sphere of education in Latvia shows that, although without directly indicating it, they offer means for world view formation. In the context of the study, this fact allows assessing possibilities of world view formation and formation of related results within a framework of vocational education.

World view formation is associated to the educational theory of critical constructivism. This theory claims that individuals accumulate their knowledge and shape a meaning of something on the basis of interaction among their own experience, on the one hand, and new ideas and knowledge, on the other hand. This perception of education conforms to the idea of world view formation because it indicates that opinion of the world as a structure may change in the result of new experience, including the learning experience and thus changes the positioning.

Thus the gradual development and construction of world view throughout life is facilitated. By highlighting the role of self-determination, co-determination and solidarity, critical constructivism (W.Klafki, J. Kincheloe) justifies the task of world view to be a value-based determinant and facilitator of goals of human activity. Ability to interpret, namely, to accept certain content as content of education, has a major role in this process. Critical constructivism highlights the role of reflection on experience, as well as self-

reflection in education by describing it as a way to world view construction and development of personality.

Concurrently, the theory of critical constructivism indicates the interactive character of learning, changes in the role of a teacher; and a function of education to introduce social change. Thus, world view becomes deterministic to justification and goal of one's action. Lengthy accumulation of knowledge and formation of attitudes and personality proves that world view is constructed over a long period and is influenced by diverse factors, including socialisation and presence of social experience. From the perspective of world view formation, it is essential to have social experience because it allows the youths to become aware of interrelation among their knowledge, convictions, skills and attitudes, as well as the way this interrelation is created; furthermore, social experience becomes a solid basis for life-long learning as a mean for sustainability.

New ways of thinking are driven by the actively creative nature of the learning process; this requires personal transformations, which reveal attitudes towards self, nature and society, which merge into the world view as the base attitude. Self-determination, empowerment and the codetermination thus become an expression of world-view as a motivator in life. At the same time critical constructivism supports the hermeneutical method, which allows studying student essays as a reflection of a reflection, recognising personality development and the world view or its individual components.

Subchapter 3, "Significance of the Weltanschauung in implementation of the goals and objectives of the vocational education", presents analysis of the issues of world view in vocational education, studying the development of the content of vocational education, and discusses the possibilities of adventure education in facilitation of formation of world view in vocational education.

Developing vocational education has identified a need for a comprehensive education of students that would teach academic knowledge, professional skills, and competences which, on their turn, on the basis of values and as a result of reflection, would enable students to realise their place and responsibility in the world. Thus, world view formation becomes one of the most essential prerequisites for fulfilment of tasks that are set by society for vocational education.

Development of vocational education and the appearance of the humanistic paradigm in the education space prove that it is essential to ensure an opportunity for a student not only to acquire professional skills but also competences needed in life in a modern society. These competences find their basis in world view and its central component, namely, the value-orientation; they also can ensure sustainability of education, as well as individual's ability to make decisions and assume responsibility for his/her actions. Theory of transfer, which explains the possibility to transfer the totality of experience and

attitudes; Kolb's theory of learning cycle, which emphasises the interrelation between experience, on the one hand, and reflection and conceptualisation, on the other hand; as well as adventure education, which gives an opportunity to facilitate experience of values through adventure, open possibilities for world view formation in the framework of vocational education.

The second chapter “**Analysis of the world view of vocational school students**”, analyses world views of vocational school students reflected in their essays written during the centralised state examination in the Latvian language and literature on the basis of the designed structural model of world view. Analysis determines whether and which components of world view are present in the essays; whether and how these essays reveal formation of world view or its results at vocational schools; and what is the content of vocational education curriculum and teachers' opinion on possibilities to form a world view within the framework of vocational education.

Subchapter 1, “**Research methodology**”, demonstrates that macrostructure of the study is dominantly determined by descriptive-interpretive (hermeneutical) paradigm. The study is hypothetical-deductive.

For the purpose of the study of world view, content of world view is determined and the structural model of world view is designed; criteria are established for identification of the presence of world view or its components in the students' essays written during the examination.

The study has a non-identifying longitudinal pattern based on hermeneutic approach because it analyses texts obtained in 2004, 2007 and 2011.

Knowledge of the youths and their attitudes towards various issues, which could construct world view or be its components, are studied on the basis of the designed structural model of world view, which contains a totality of value- and transcendence-directed attitudes towards one's self, nature and society (history).

As world view is constructed as the basic attitude in the process of becoming aware of one's self, nature and history, it is assumed that the youths reflect upon values in a narrative. With the focus on the fact that the core of world view is based on values that have become personally significant, namely, internalised, are expressed as ideals or being, and create the background for knowledge, the matrix for content analysis of texts (essays) is created.

Online software Weft QDA (Fenton, 2006) is used when applying content analysis for an in-depth assessment of students' views. The software, which is an instrument used in qualitative analysis, is intended to be applied for broad studies in social sciences and humanities.

Subchapter 2, “**Characteristics of the text corpus**” contains the characterisation of the research basis, the criteria for sampling of essays and formation of the text corpus, and the conditions of creation of the documents. In order to identify the presence of world view or its components, texts –

essays written by students during the centralised state examination in the Latvian language and literature in 2004, 2007 and 2011 – are analysed.

Essays, which are analysed in the framework of the study, are selected in a repeated selection process. Initial analysis covers 120 out of 360 essays written in 2004, 2007 and 2011.

Content of the texts is influenced by the context of their creation. Essays are written by students at the end of their studies at vocational school. When writing their essays, young people are aware that these essays will be read and assessed by people unknown to them. Awareness of this fact can influence candour and honesty in expressing information, views, feelings and convictions that are personally significant to them. Thus there is no reason to expect that honest and candid reflection of thoughts and feelings will be present in the essays. However, as in any significant examination, essays contain the reflection of author's personal dignity and self-value, which enable the search for presence of world view in these documents.

During the study, the following aspects are neither determined nor taken into account: vocational education curricula which is acquired by each author of an essay; location of a vocational school (city, rural area, Riga, small town, etc.); nationality of author and language in which he/she was taught at primary school; gender of an author; exact age of an author.

Content of the analysed documents is also restricted by the fact that the youths have to choose the theme of their essay from the set list; thus, it is impossible to identify potential knowledge and reflections of the young people on issues that are not covered by theme chosen for essay.

By applying content analysis, in addition to essays that are selected for initial study, 40 essays from each year (a total of 120 of research documents) are selected for in-depth analysis.

In order to identify the impact of educational process and vocational education curricula on construction of students' world views, five different study programmes are analysed and interviews with teachers who work at relevant schools are conducted.

Interviews are conducted with six teachers who are implementing relevant study programmes. All teachers have higher education in pedagogy; however, their fields of specialisation differ, including specialisation in certain subjects of vocational education (two out of six). Teacher interviews are anonymous; teachers are informed about the goal of the study and are asked to freely express their opinion on questions asked. That allows assuming that opinions expressed by teachers are honest and reveal their views and reflection on questions asked.

The study results are also introduced to experts who are subsequently interviewed. The following experts have agreed to be interviewed: principal of a college/competence centre in Riga, principal of a vocational school in one of

the counties, as well as a specialist from the National Centre for Education. Experts' interviews are analysed in the third chapter of the thesis.

Subchapter 3, "Research plan", discusses the research plan and its progress. Empirical study is designed as a three-dimensional *ex post factum* study.

The first dimension of the study (individual) focuses on essays written in 2004, 2007 and 2011 by vocational school graduates during the centralised state examination in the Latvian language and literature.

The second dimension of the study (school level) focuses on vocational education curricula in the Riga Technical College and the Riga Railway Vocational School (later renamed as State Technical Railway School), as well as interviews with teachers.

The third dimension of the study (systemic level) comprises a analysis of interviews with experts (principals of schools and an expert from the National Centre for Education), the statistical analysis of quantity indicators, and processing of data with the SPSS software.

Subchapter 4, "Research procedure", describes the selection of data and preliminary analyses, the results of content analysis of the text corpus, analyses of vocational education programmes and teacher interviews, and their results.

During the initial analysis of the text corpus, particular attention is paid to several aspects that implicate the presence of world view in these documents. Assumption that the choice of essay theme is indicative of the problem that is essential for each young person, determines the focus of a analysis on the relevant issue. On the basis of conclusion that world view is a value-based system of attitudes oriented towards one's self, nature and society (history) two linguistically determined levels of a analysis in the text corpus were set: personalised (personally *participate*) and indirectly personalised (personally *do not participate*). Internalised attitude linguistically is expressed in a form of personal attitudes (singular subject pronoun *I* is used) or in the form of one's belonging to a relevant group (plural subject pronoun *we* is used). Indirectly internalised attitude is reflected in use of other pronouns such as *you*, *he*, *she*, or *they*.

Initial analysis of the text corpus indicates that essays written in 2004, 2007 and 2011 do not reveal an in-depth and convincing knowledge and skills of the youths. Mentioning of facts indicates the existence of knowledge, and interpretation of these facts indicates the existence of skills; however, 100 essays out of those written in 2004 contain only everyday facts of life, and only 9 essays contain historical facts. Only some essays reveal attempts to interpret these facts. Out of essays written in 2007, political facts are mentioned in 4 essays, historical facts – in 2 essays, and authors of 5 essays refer to sources of literature or literary characters. As the task of essays changed, 102 essays out of those written in 2011 refer to sources of literature; unfortunately, in a great number of cases these references are incorrect and are not analysed. Just like in

essays written 2004 and 2007, facts referred to in essays written in 2011 are mainly associated to an individual, communication and social environment.

Similarly to essays written in 2004, facts referred to in essays written in 2007 and 2011 are not analysed; therefore, it is impossible to assess students' skills which reveal their ability to draw conclusions from facts referred to in essays written in 2004 and 2011. Facts, which are mainly every day facts of life and are not of scientific character, are used by authors only for illustration. The factual knowledge that is identified this way allows drawing conclusions on the interest of the youths in themselves, communication and social processes, as well as the lack of knowledge in these areas. Therefore, it is hard to determine whether the young people are able to get involved in civic processes and contribute to social development in general.

Comparison of essays written in 2004, 2007 and 2011 allows concluding that degree of internalisation in essays written in 2011 is higher in comparison to essays written in 2007; furthermore, the degree of internalisation in essays written in 2007 has increased in comparison to essays written in 2004. However, other aspects indicate that there is no reason to believe that students which graduate from vocational schools have constructed their world views as uniform value-based systems of knowledge, convictions and attitudes. Even regarding those issues, on which the personal involvement and interest of the young people can be identified, students' knowledge is fragmented and students lack skills to use it. Increasingly unskilful use of language as a means for self-expression also is causing concern. Therefore, it has to be concluded that world views are not being constructed and thus the process of comprehensive development of personality is jeopardised. Although, essays written by students reveal the presence of world view as a process, they do not offer a reason to regard students' world views as a result of this process.

During an in-depth analysis of students' world views by applying content analysis and the Weft QDA software, the data obtained during the secondary selection of essays are encoded. The text corpus selected from essays written in 2004, 2007 and 2011 are enumerated from 1 to 40, from 41 to 80, and from 81 to 120 accordingly.

Three groups of codes are established: degree of internalisation, criteria indicators and presence of values. Presence of values was identified after the initial data processing. During identification of internalisation, criteria indicators and values in the research documents, presence of world view components was verified in accordance with the structural model of world view.

Thus it was determined whether and how many documents contain both constructive criteria indicators and internalised values (see Figure 2 and Figure 3).

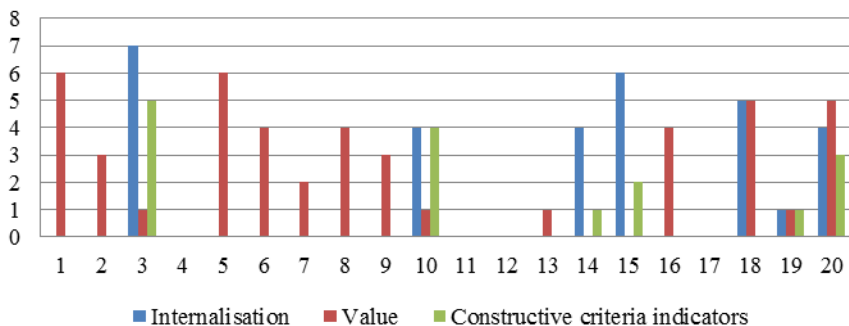

Figure 2. Internalised values and codes of constructive criteria indicators in the texts obtained in 2004

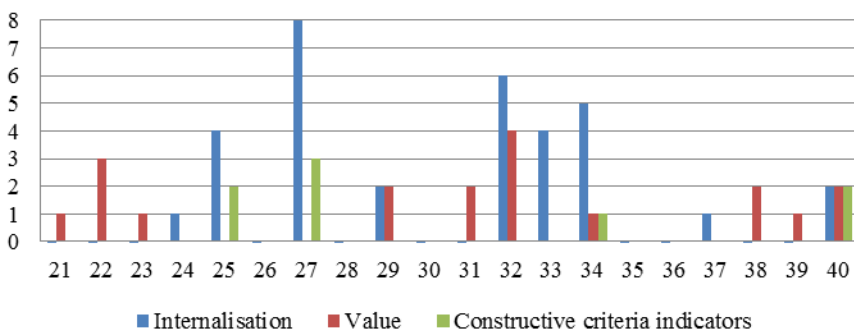

Figure 3. Internalised values and codes of constructive criteria indicators in the texts obtained in 2004 (continued)

Out of 40 essays written in 2004 only 6 (15%) reveal the concurrent presence of attitudes based on internalised values and positive criteria indicators (see Figure 2 and Figure 3). Data on essays written in 2007 are assessed in the same manner (see Figure 4 and Figure 5).

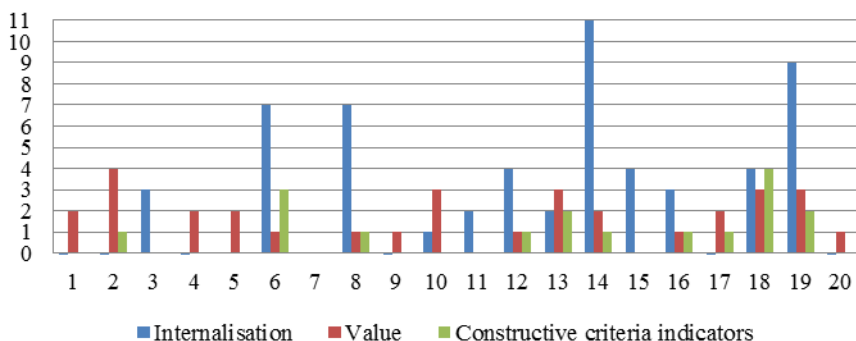

Figure 4. Internalised values and codes of constructive criteria indicators in texts obtained in 2007

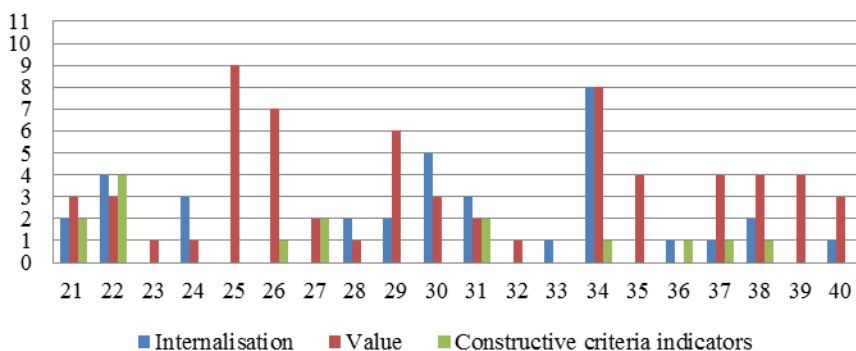

Figure 5. Internalised values and codes of constructive criteria indicators in texts obtained in 2007 (continued)

Among the texts obtained in 2007, concurrent presence of attitudes which are based on internalised values and positive criteria indicators are identified in the following 14 documents (35%) – No. 6, 8, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 21, 22, 31, 34, 37, and 38. It means that world view formation can be observed in a greater number of texts obtained in 2007 than in 2004.

Analysis of texts obtained in 2011 reveals the following situation regarding concurrent presence of internalised values and codes of constructive criteria indicators (see Figure 6 and Figure 7).

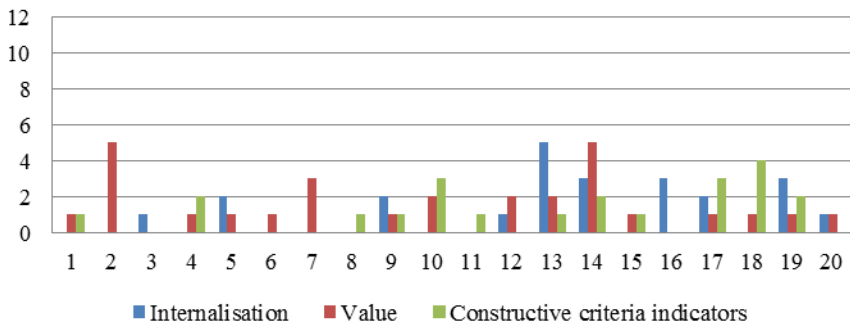

Figure 6. Internalised values and codes of positive criteria indicators in texts obtained in 2011

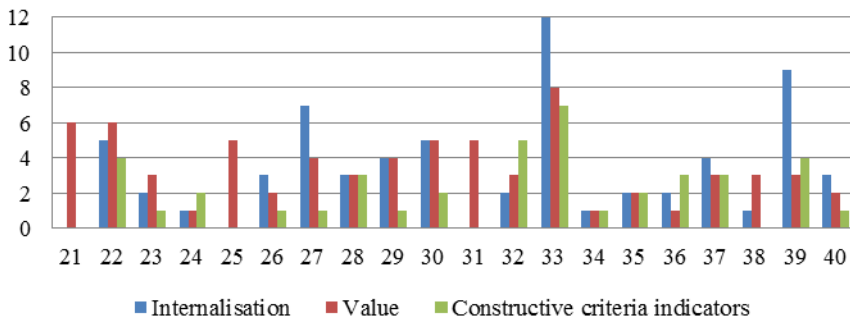

Figure 7. Internalised values and codes of positive criteria indicators in texts obtained in 2011 (continued)

Concurrent presence of codes of positive criteria indicators and internalised values is identified in 21 documents or 53%, namely, in documents No. 9, 13, 14, 17, 19, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, and 40.

On the basis of these findings, it can be concluded that students' world view is constructed because these texts reveal students' attitude towards themselves, nature and society that is shaped on the basis of internalised values. Concurrently, it has to be noted that world view formation is more evident in essays written in 2011 and 2007 than in essays written in 2004 (see Table 4).

Table 4

World view construction according to texts obtained in 2004, 2007 and 2011

Year	Internalisation and values (%)	Internalisation and constructive criteria indicators (%)	Internalisation, constructive criteria indicators and values (%)	No values indicated (%)
2004	23	25	15	40
2007	50	40	35	15
2011	65	53	53	10

Degree of internalisation is higher in texts obtained in 2007 and 2011 which reveals that students' desire to understand and assess essay themes is increasing; that is achieved by personal involvement and attempts to relate essay themes to their lives and personal experience, to describe their attitude towards the world, and to understand their place in it. Concurrently, the presence of non-internalised essays as well as inconsistency in internalisation indicates that this trend is not entirely conscientious and it is not supported by necessary skills.

Criteria indicators, which indicate constructive attitude towards one's self, nature and history, are identified in a greater number of texts obtained in 2007 and 2011 than in texts obtained in 2004. Also the number of essays where there is a concurrent presence of positive criteria indicators and internalisation is greater among texts obtained in 2011 than in documents obtained in 2007 and 2004 (53% in 2011 in comparison to 40% in 2007, and 25% in 2004).

Majority of texts reveal values as a core of world view. However, students in their essays do not refer to them (40% in 2004, 15% in 2007, and 10% in 2011). Texts obtained in 2007 only refer to values which are essential for the young people of the relevant age or values which directly influence their lives (friendship, love, family, trust and understanding). Texts obtained in 2007 more often than texts obtained in 2004 (20 documents or 50% in comparison to 9 documents or 23%) refer to internalised values; that is indicative of construction of the core of world view.

Interviews with teachers reveal that teachers are aware of the significant role a world view construction plays in development of personality and admit that vocational school students are at the age when they become aware of world view and values embedded in its core. Concurrently, teachers are trying to stress the role of the family, as well as deficiencies in vocational education curricula and educational process by indicating that currently, due to diverse reasons, families are not fulfilling functions which (according to teachers) they

should, including the function of value orientation and formation of ideals, which is very significant for world view formation. In majority of cases teachers are trying to distance themselves from responsibility in this matter.

In addition to the reduction of the number and scope of those subjects contained in vocational education curriculum which allow the youths to develop their self-reflection skills and facilitate the experience of values, schools refrain from fulfilling this task.

Not all means for world view formation that are set forth and offered by legislation adopted regarding the curricula are used in educational process.

During the study it was determined that world view construction is more clearly and distinctly expressed in texts obtained in 2011, in comparison to documents obtained in 2007 and 2004, because in texts obtained 2011 presence of internalised values and positive criteria indicators can be identified.

However, other aspects indicate that in general vocational school graduates do not construct world views as base attitude towards the world, based in a definite system of attitudes. In the essays, even in issues that are personally important, students show only fragmented knowledge, and have no skills to use it.

Initial assumption of the study that was partially proved by the interviews with vocational school teachers, namely, that world view construction is directly influenced by vocational education curriculum, is not proved during the study because content analysis shows that in texts obtained in 2007 and 2011 presence of world view is more distinct than in documents obtained in 2004. Furthermore, during this period curriculum did not change significantly and proportion of specific groups of subjects remained the same.

Texts allow concluding that components of world view identified in students' essays are indicative of world view as a process rather than a result of this process.

Data obtained during the study are analysed by applying statistical methods and statistical analysis software SPSS. Statistical processing of data reveals positive correlation among criteria established during the quality study and indicates that longitudinally this correlation is statistically significant. Correlation among individual components that are controversial from the perspective of their content indicates that students' views are inconsistent, as well as students lack the desire to express their views and attitudes candidly. Regression analysis proves that there is a close relation between the core components of world view, namely, internalisation and values, and one of the attitudes, namely, attitude towards society, where small changes in the presence of internalised values can cause significant changes in the attitude.

The *third chapter* **“Possible pedagogical impact on formation of world view in system of vocational education in Latvia”** focuses on possibilities to facilitate construction of students' world views within the framework of humanistic paradigm in vocational education.

Subchapter1, “Humanistic educational paradigm in vocational education” characterises the shift in education paradigms, as well as humanistic paradigm in education area of Latvia.

Humanistic paradigm influences pedagogical reflection in Latvia by highlighting relation of education with spiritual (transcendental) dimension, individual's ability of personal development and self-actualisation, its need for humanisation, socialisation and inclusion within the culture through experience of values. Thus changes in the quality of individual's personality are expected and pedagogically facilitated. These changes are contained in world view as an individual paradigm.

World view formation as a change in quality of student's personality can be facilitated and influenced by teacher's personality, his/her pedagogical views, as well as methodology used in studies and collaboration with students.

Humanistic educational paradigm puts the student's personality to the forefront by emphasising that learning is a central component of educational process which depends on each individual and is based on student's personal experience. Such an approach to education facilitates formation and development of world view as an individual paradigm as it stimulates and supports activity of a student by providing appropriate learning environment.

Subchapter2, “Possibilities of world view formation from the perspective of legislation adopted in the sphere of vocational education in Latvia” reveals that, in general, laws and other legal acts which regulate the process of vocational education pay attention to development of student's personality although do not refer directly to the concept of world view. The fact that legislation repeatedly emphasises the relevance of the development of a personality, comprehensive development and building of a system of values, as well as sets forth the task to develop positive attitude towards peers and the state proves the significance of student's world view as a component of development of personality. Legal norms comply with the humanistic educational paradigm.

The study revealed that legislation on vocational education system and vocational education curriculum in Latvia pays attention to development of students' personalities and thus also their world views without directly referring to this concept. The fact that legislation highlights the need to focus more on issues such as development of personality, comprehensive development and building of a system of values, and to develop positive attitude of students towards the state indicates the general awareness of the role of student attitudes and views, and would open up new opportunities for facilitation world view construction as a element of development of personality. Legal norms comply with the humanistic educational paradigm.

Subchapter 3, “Role of teacher's personality and competences in formation of students' world views” analyses the impact of teacher's personality on construction of students' world views by focusing on

requirements and competences which are set forth in profession standards for teachers and influence teachers' self-realisation and professional activity. This subchapter identifies that profession standards for teachers and vocational educators only partially comply with the humanistic educational paradigm.

Successful fulfilment of tasks set forth by legislation to a great extent depends on the competence and personality of teachers working at relevant education institutions and thus also on their world views.

Subchapter 4, "Experts' opinion on possibilities of world view construction in vocational schools" analyses the opinion of experts (two principals and an expert from the National Centre for Education) which was voiced during partially structured interviews after introducing experts with the results of the study.

Experts admitted that students' world views are constructed as a result of interrelation and interaction of families, schools (teachers) and students themselves. They indicated the significance of teacher's competence, personality, world view and interest, as well as his/her skills to blend studies (theoretical and practical) with extracurricular activities in a single process. Teacher's competence is a determining factor that can facilitate construction of students' world views. Curricula are essential; however, they are the second in the rank of significance after teacher's competence. Experts also admitted that environment (both physical and social) influences construction of world view and emphasised the need to create appropriate preconditions for students' ability to establish relations with society outside the school and learn about cultural heritage. Socio-economic environmental social aspects impact on development of vocational education and thus also on construction of students' world views. That indicates the possibility to integrate adventure education in vocational education. Experts also highlighted that families fail to get involved in forming the experience of values and students' self-assessment, and furthermore, schools have limited possibilities to compensate for what the families have failed to provide.

Subchapter 5, "Recommendations for facilitation of world view construction in vocational education" provides recommendations regarding possibilities to facilitate construction of students' world views. Recommendations are based on the shift towards humanistic paradigm in daily routines of vocational schools that would allow applying ideas of critical constructivism and adventure education. Recommendations are oriented in the following three main directions:

- development of teacher's personality;
- collaboration between teacher and student;
- educational environment that facilitates learning.

Table 5

Recommendations for facilitation of world view construction

Development of teacher's personality	Collaboration between teachers and students	Educational environment that facilitates learning
1. To stimulate internal processes of teacher's personality, namely, self-perception, self-examination, and self-assessment which facilitate self-esteem and dignity	1. To organise stimulation of internal processes of a student during the process of learning by facilitating self-examination, analysis of experience and reflection	1. To apply modular planning also in theoretical classes
2. To develop reflection skills	2. To develop the skill of reflection by envisaging that reflection complies with goals of each subject	2. To allow teachers to plan the time allocated for studies together with students 3. To make use of integrated classes
3. To emphasise moral aspects in self-reflection	3. To emphasise moral issues by including dilemmas of general and professional ethics in the curriculum	4. To allocate time for private discussions between teachers and students
4. To learn and develop dialogue skills by recognising a student as an equal partner in a dialogue	4. To create a dialogue between teachers and students by learning about their former experience 5. To emphasise a dialogue on social processes in all classes	5. To adjust the learning environment to dialogues
5. To regard and provide education as an adventure	6. To base the learning process on student's experience. 7. To facilitate experience of individual values through reflection	6. To include adventure learning in educational process by envisaging a possibility of using diverse extracurricular environments as learning environments

The most essential factors in world view construction are internal processes taking place in individual's personality, as well as interaction between teachers and students. Internal processes include self-discovery, self-perception, self-examination and self-assessment, and in reflection totality of these processes is expressed as self-reflection. Internal processes develop in reflection, which needs to have time allocated within the learning process, is possible. Therefore, such a possibility should be provided by organising the learning environment in vocational school accordingly. The impact of teacher's personality, studies as an adventure and reflected experience will allow a student to form basic attitude towards the world – to form a world view.

Conclusions

- Long-term development of society requires education which on the basis of humanistic paradigm would be able to facilitate responsible activity of each individual and concurrently the entire society in the name of future existence of humanity. Thus construction of world view as a paradigm of individual's life becomes one of the main tasks in education.
- Personally significant, or internalised, values are at the core of world view construction as they determine individual's attitude towards one's self, nature and society. Components of world view, namely, transcendence (internalisation), values (internalised assessments), being (meaningful goals and ideals), and knowledge (about one's self, nature and society) are the basis of criteria which allow determining the presence of world view in essays written by students of vocational schools during the centralised state examination in the Latvian language and literature.
- Construction and awareness of world view in education and life-long learning as a synthesis of personal experience and new knowledge into constructive or destructive basic attitude towards the world (one's self, nature and society) corresponds to the basic concepts of learning theory of critical constructivism. By emphasising the hermeneutically interpretative nature of education as a process of knowledge accumulation, skill acquisition and attitude formation critical constructivism explains world view as personal construction or interpretation. Self-determination, co-determination and emancipation become the basic goal in education which ought to be attained by seeing the outcome of social collaboration from the perspective of reflection and by incorporating it in world view, thus facilitating changes in positioning within an individual's construction of world view.
- Essays written in 2004, 2007 and 2011 that were analysed during the study reveal neither a sound knowledge of students, which would be reflected in the form of facts, nor students' skills to use this knowledge, namely, their ability to interpret the facts (83 – 91% of essays contain merely everyday facts of life which are not analysed but used as illustrations).
- Presence of constructional criteria (dignity, nature as a whole and one's self as a part of it, as well as perception of one's own history and history of one's family as a part of the development of society) and internalised values attests to the construction of world view (content analysis reveals that out of research documents obtained in 2004 only 15% comply with such criteria, in 2007 – 35%, and in 2011 – 53%; it means that in these essays one can observe construction of world view as an individual paradigm).

- Legislation adopted in the sphere of education in Latvia is adequately oriented towards development of student's personality and thus also construction of world view by particularly emphasising relevance of values and constructive attitudes; approximately 21 % of subjects taught at vocational schools envisage reflection on issues that are relevant for development of personality. Also opinions expressed by teachers reveal that they want to distance themselves from responsibility for construction of students' world views as they emphasise the role and responsibility of the family, as well as deficiencies in curricula and educational process.
- It is possible to facilitate world view construction in vocational education by supporting development of teacher's personality, further developing collaboration between teachers and students, as well as further developing learning environment that would be appropriate for humanistic education. Teacher's reflection particularly self-reflection skills are essential for development of teacher's personality as they cover the issue of morale and reflection on professional and life experience. Collaboration between teachers and students ought to be based on jointly identified goals, personal experience and its reflection which, in turn, facilitates the experience of values.

Process and results of the study were presented in following academic conferences

- "World View Implications in Education", paper presented at *Theory for Practice in the Education of Contemporary Society*, 5th International Academic Conference of the Riga Teacher Training and Educational Management Academy, 24 – 25 March 2010
- "World View in Modern Education of Civil Society", paper presented at *Education and Civil Society*, academic conference organised by the International Academy for the Humanization of Education and the Liepāja University, 5 – 6 September 2010
- "Competences of Teachers and World Views of Youth: Theoretical Aspects", paper presented at 51st *International Academic Conference of the Riga Technical University*, 15 October 2010
- "Quality Indicators of World View of Vocational School Students", paper presented at 52nd *International Academic Conference of the Riga Technical University*, October 2011
- "Comparative Analysis of Weltanschauung in Vocational School Students", paper presented at *Rural Environment. Education. Personality*, 5th International Academic Conference, Jelgava, Latvia, 21 – 22 March 2012

- “Weltanschauung in Vocational Education in Latvia”, paper presented at *14th Annual International Conference on Education*, Athens, Greece, 21 – 24 May 2012
- RTU 53rd International Scientific Conference, dedicated to the 150th Anniversary and the 1st Congress of World Engineers and Riga Politechnical Institute /RTU Alumni. October, 11-12, 2012, Riga, Latvia. Presentation of paper „Formation of Personal Worldview in Learning Environment of Vocational School”

Articles in recognised and reviewed international publications

1. Garjāne, B., Augškalne, I. (2010) “Personības attīstības iespējas Latvijas izglītības normatīvo aktu kontekstā” (Possibilities of Development of Personality in the Context of Legal Acts Adopted in the Sphere of Education in Latvia), *RTU Zinātniskie raksti*. No. 8, Volume 17, Riga, ISSN1407-9291
2. Garjāne, B., Augškalne, I. (2010) “Pasaules uzskata implikācijas izglītībā” (World View Implications in Education), *Proceedings of the 5th International Academic Conference of the Riga Teacher Training and Educational Management Academy*, Riga, ISBN 978-9934-8060-5-6
3. Garjāne, B., Augškalne, I. (2012) “Pedagogu kompetences un jauniešu pasaules uzskats: teorētiskie aspekti” (Competences of Teachers and World Views of Youths: Theoretical Aspects), *RTU Zinātniskie raksti*, Volume 20, Riga, ISSN1407-9291
4. Garjāne, B., Augškalne, I. (2010) “Pasaules uzskats mūsdienu izglītībā pilsoniskai sabiedrībai” (World View in Modern Education of Civil Society), *Pedagoģija: teorija un prakse (Education: Theory and Practice), collection of research articles of the International Academy for the Humanization of Education and the Liepāja University*, Liepāja (submitted for publication in 2010)
5. Augškalne, I., Garjāne, B. (2012) “Comparative Analysis of Weltanschauung in Vocational School Students”, *Proceedings of the International Academic Conference*, Latvia University of Agriculture, Jelgava, ISSN 1691-4031
6. Augškalne, I. (2012) “Weltanschauung in Vocational Education in Latvia”, *Athens Institute for Education and Research* (submitted for publication in April 2012)
8. Augškalne, I. (2012) “Formation of the student's world view in educational environment in the vocational education in *Proceedings of the Riga Technical University 53rd International Scientific Conference, dedicated to the 150th anniversary*.”

Other publications

- Textbook *Antoloģija ētikā vidusskolai (Anthology of Ethics for Secondary Schools)*, 2001, Riga, RaKa) – compiler
- Textbook *Ētika 1. klasei (Ethics for Grade 1)*, 2004, Riga, RaKa – co-author, author of the textbook for teachers;
- Textbook *Ētika 2. klasei (Ethics for Grade 2)*, 2005, Riga, RaKa – co-author, author of the textbook for teachers; textbook
- *Ētika 3. klasei (Ethics for Grade 3)*, 2006, Riga, RaKa – co-author, author of the textbook for teachers